

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์” ผู้วิจัยมุ่งศึกษาบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน ดังนั้นจึงได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ซึ่งสามารถจำแนกออกได้ ดังนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๓ บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์

๒.๕ งานวิจัยเกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ตำราทางวิชาการของนักวิชาการหลายท่าน จึงได้ประมวลแนวคิดแนวเกี่ยวกับบทบาท มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

คำว่า บทบาท ตามทัศนะของนักวิชาการนั้น หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่บทบาทจึงถือเป็นเรื่องจำเป็น และสำคัญสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานต่างๆ มีนักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในแง่มุมต่างๆ^๑ สิ่งที่คุณจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายเป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^๒

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^๒ ปราชญา กล้าผจญ, พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

นักวิชาการบางท่านได้แสดงทัศนะว่า บทบาทยังมีความหมายว่า ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้วจะต้องมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่นๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้าอาหาร ส่งเสริม และพัฒนาจริยธรรมของนักเรียน และดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็กๆ^๓ การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมตามลักษณะการรับรู้ และตามที่แสดงจริงบทบาทเป็นผลรวมของสิทธิ์ และหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครูก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอน และอบรมเมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม^๔

สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่ง หรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายเป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้เหมาะสมสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น^๕ นักวิชาการบางท่านก็กล่าวอีกว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ หรือตำแหน่งในสังคม^๖ อย่างไรก็ตามบทบาทในความหมาย ๓ ประการ คือ^๗

๑) บทบาท หมายถึง ปทัสถาน ความมุ่งหมาย ข้อห้าม ความรับผิดชอบ และอื่นๆ ที่มีลักษณะในทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดไว้ บทบาทตามความหมายนี้คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งไปถึงการบ่งชี้หน้าที่อันควรกระทำ

๒) บทบาท หมายถึง ความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คาดคะเน และกระทำเพื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ

๓) บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้น นั่นเองบทบาทเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมที่คาดหวังของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ สมพันธภาพระหว่างบทบาทหน้าที่กับความรับผิดชอบ และการที่บุคคลนั้นจะดำรงตำแหน่งหนึ่งตำแหน่งใด ก็จะต้องมีบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งเสมอ บทบาทหน้าที่ที่กำหนดไว้แล้วต้องเป็นที่รู้จักและเข้าใจกันระหว่างผู้ดำรงตำแหน่ง และผู้เกี่ยวข้อง^๘ จึงทำให้บทบาทหมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ การประพฤติปฏิบัติ พฤติกรรม หน้าที่ตามตำแหน่ง สิ่งทีบุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่ที่ได้รับ ความคาดหวังของการกระทำภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล แนวทางการแสดงออกตามอำนาจที่กำหนดไว้ แบบแผนของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตาม

^๓ ยนต์ ชุ่มจิต, **ความเป็นครู**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

^๔ สงวน สุทธิเลิศอรุณ, **ทฤษฎี และปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^๖ Broom L. and Selznick P., **Sociology**. 5th ed, (New York : Harper and Row Publishers, 1973) , p. 26.

^๗ Levinson D.J., **Role Personality and Social Structure**, (New York : The Maemil, 1964), p. 11.

^๘ David K, **Human Relation at Work**, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1962), p. 45.

ตำแหน่ง และสิ่งที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติ หรือหน้าที่ของฐานะตำแหน่งเมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งได้ บทบาทเป็นพฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่งหนึ่ง ตำแหน่งใดก็ตามที่มักอาศัยการคาดคะเนว่าผู้อื่นหวังที่จะเห็นผู้ดำรงตำแหน่งนั้นควรปฏิบัติเช่นไร เป็นแนวทางที่ส่วนมากมักจะสังเกตได้จากผู้ดำรงตำแหน่งอื่นๆ แล้วมากำหนดบทบาทของตนเองที่ได้จากการสังเกต^๙ พฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคมหมายถึงรวมถึง การกระทำที่บุคคลในสถานภาพนั้นแสดงออก^{๑๐} สิ่งที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติ และสิ่งที่บุคคลได้ปฏิบัติจริง^{๑๑} หรือหน้าที่ของฐานะตำแหน่งเมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งได้^{๑๒}

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคลในสังคมเป็นแบบแผน ความต้องการ ความเชื่อ ทศนคติของพฤติกรรมซึ่งเป็นไปตามตำแหน่ง หรือสถานภาพของบุคคล อันเกิดจากความคาดหวังของบุคคลในสังคมนั้นๆ และบทบาทอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามตำแหน่งที่เปลี่ยนไปจะต้องปฏิบัติตามให้สอดคล้องกับตำแหน่ง หรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย

ความหมายของบทบาท และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลความหมายของบทบาท เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑ ความหมายของบทบาท

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๖๐๒)	๑. การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ๒. การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่
ปราชญา กล้าผจญ, (๒๕๔๐, หน้า ๓๓)	๑. สิ่งที่คุณจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่ง ๒. หน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย
ยนต์ ชุ่มจิต, (๒๕๔๐, หน้า ๓๓)	ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล
สงวน สุทธิเลิศอรุณ, (๒๕๔๗, หน้า ๖๘)	การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้ และตามที่แสดงจริง

^๙ Sarbin T.R., “Role Theory” Handbook of psychology, (New York : Addison Wesley Publishing Company. 1975), p. 72.

^{๑๐} Berkowitz L, Social Psychology, (Illinois : Scott Foresma, 1972), p. 20.

^{๑๑} Cohen B., Introduction of Sociology, (New York : McGraw Hill, 1979), p. 36.

^{๑๒} Young K. and Mack R.W., Sociology and Social life, (New York : American, 1959), p.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Broom L. and Selznick p, (1973, p.26)	พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพ หรือตำแหน่งในสังคม
Levinson D.J, (1964, p.26)	ปทัสถาน ความมุ่งหมาย ข้อห้าม ความรับผิดชอบความเป็นไปของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่คาดคะเน และกระทำเพื่อดำรงตำแหน่งนั้นๆ การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม
David K, (1962, p.45)	บทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบที่กำหนดไว้ควบคู่กับตำแหน่งเสมอ
Sarbin T.R., (1975, p.72)	บทบาทเป็นพฤติกรรมของผู้ดำรงตำแหน่ง
Berkowitz L, (1972, p.20)	พฤติกรรมที่คาดหวังของบุคคลผู้มีสถานภาพทางสังคม
Cohen B, (1979, p.36)	สิ่งที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติ และสิ่งที่บุคคลได้ปฏิบัติจริง
Young K. and Mack R.W, (1959, p.25)	หน้าที่ของฐานะตำแหน่งเมื่อบุคคลหนึ่งได้ดำรงตำแหน่งได้

๒.๑.๒ ประเภทของบทบาท

ประเภทของบทบาทในสังคมมี ๓ ประเภท คือ^{๑๓}

๑) บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้นๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒) บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ รวมถึงประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓) บทบาทที่บุคคลแสดงออกจริง (Enacted Role) เป็นบทบาทที่บุคคลปฏิบัติจริงขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้การแสดงบทบาทมีความแตกต่างกันไป

^{๑๓} สุดา ภิรัมย์แก้ว, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

อย่างไรก็ตามนักวิชาการบางท่านยังได้แบ่งประเภทของบทบาทไว้อีก ๓ ประเภท คือ^{๑๔}

๑) บทบาทตามใบสั่ง บทบาทประเภทนี้มุ่งเฟื่องเลี้ยงที่การปฏิบัติตามความคาดหวังของแต่ละสถานภาพตัวตน และทักษะในการแสดงบทบาทมีหน้าที่ที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับความคาดหวังของสถานภาพนั้นๆ การวิเคราะห์บทบาทประเภทนี้เน้นตรงระดับการ ยอมรับปฏิบัติตามความคาดหวังของตำแหน่งที่บุคคลเข้าครอบครอง

๒) บทบาทตามใจ บทบาทประเภทที่สองมุ่งไปยังจุดที่ว่าความคาดหวังต่างๆต้องผ่านอัตรา หรือตัวตนเสียก่อนแล้วจึงมีการปฏิบัติ ขณะที่ผ่านตัวตนเอง ตัวตน ก็จะกลั่นกรองพิจารณา เลือกรส รสทอน พลิกแพลงความคาดหวังนั้นๆ ให้เหมาะกับตน จุดสนใจของการวิเคราะห์จึงอยู่ที่แบบหรือสไตล์ของแต่ละคนว่าเป็นอย่างไร

๓) บทบาทจริง บทบาทประเภทนี้ คือ พฤติกรรมจริงของปัจเจกชนหลังผ่านขั้นตอน ๒ ขั้นตอนข้างต้นมาแล้ว หากจะดูพฤติกรรมเปิดเผยก็จะดูความซับซ้อนหรือโครงข่ายเชื่อมโยงของพฤติกรรมที่แสดงออกมาให้เห็น ถ้ามุ่งไปที่บทบาทเปิดเผยจุดการวิเคราะห์ก็จะมุ่งตัวความคาดหวังหรือการตีความความคาดหวังตามสถานภาพนั้น

และนักวิชาการยังได้กล่าวถึงประเภทของบทบาทมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

๑. ข้อบัญญัติของสังคม (Prescribed Role) หรือบทบาทอุดมคติบทบาทอุดมคติจะกำหนดสิทธิ และหน้าที่ให้กับตำแหน่งทางสังคม เช่น จะบอกให้ทราบถึงความคาดหวังต่อผู้เป็นพ่อและแม่ว่า สังคมมีไว้อย่างไรเข้ามามีพันธะต่อใครอย่างไร และจะเรียกร้องจากใครได้แค่ไหนเพียงไร

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความเชื่อที่บุคคลเข้าใจว่าจะต้องทำในตำแหน่งเฉพาะของเขารวมทั้งการตีความสถานการณ์ของบุคคลเองซึ่งไม่จำเป็นจะต้องตรงกับบทบาทอุดมคติในทำนองเดียวกันบุคคลซึ่งเราจะต้องติดต่อด้วยนั้นก็อาจแตกต่างกันในด้านแนวความคิดดังนั้นในการพิจารณาบทบาทที่บุคคลกระทำต่อนั้นไม่พึงสรุปเอาว่า บรรทัดฐานต่างๆของสังคมนั้นจะได้รับการยอมรับหรือเข้าใจจากบุคคลต่างๆ ไปในแนวเดียวกัน

๓. บทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่บุคคลลงมือกระทำจริงๆ ซึ่งสิ่งที่บุคคลปฏิบัติจริงนั้นอาจเกินเลยไปกว่าความเชื่อทางสังคมความคาดหวังของคนอื่นหรือความเข้าใจของบุคคลเองแต่ขึ้นกับเงื่อนไขของบุคลิกภาพเฉพาะตัว และประสบการณ์ของเขาเองด้วย^{๑๕}

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทว่าบทบาทเป็นรูปธรรมเห็นได้จากการกระทำที่แสดงออกมา บทบาทมี ๓ ด้าน คือ

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่ บทบาทอันกำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้นๆ ควรกระทำแต่อาจมีใครที่ทำได้หรือไม่ใครทำตามนั้นก็ไม่ได้

^{๑๔} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหา และแนวทางการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๙.

^{๑๕} จักรรัช ธีระกุล, สังคมวิทยาเบื้องต้น, (นครศรีธรรมราช : สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทอันบุคคลคาดคิดด้วยตนเองว่าควรเป็นอย่างไรทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับทัศนคติค่านิยมบุคลิกลักษณะ และประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริงขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วยทำให้การแสดงบทบาทแตกต่างกันไป^{๑๖}

สรุป บทบาท คือ การแสดงพฤติกรรมตามตำแหน่ง หรือตามหน้าที่ที่แสดงสามารถแบ่งได้ ๓ ประเภท คือ

๑. บทบาทจริง คือ บทบาทที่ถูกกำหนดมาอย่างชัดเจน

๒. บทบาทที่ถูกกำหนด คือ บทบาทที่ได้รับมอบหมายจากตำแหน่งหน้าที่การงาน

๓. บทบาทที่ถูกคาดหวัง คือ บทบาทที่ถูกคาดหวังจากบุคคลอื่นและสังคม

ประเภทของบทบาท และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลประเภทของบทบาท เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๒ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๒ ประเภทของบทบาท

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สุดา ภิรมย์แก้ว, (๒๕๔๑, หน้า ๖๓)	๑. อุดมคติ ๒. บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ ๓. บุคคลแสดงออกจริง
สัญญา สัญญาวิวัฒน์, (๒๕๔๕, หน้า ๑๓๙)	๑. ตามใบสั่ง ๒. ตามใจ ๓. ตามจริง
จักรรัช ธีระกุล, (๒๕๔๒, หน้า ๒๐)	๑. ข้อบัญญัติของสังคม ๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ ๓. บทบาทที่เป็นจริง
พวงเพชร สุรัตน์กีกร, (๒๕๔๕, หน้า ๔๕)	๑. บทบาทในอุดมคติ ๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ ๓. บทบาทที่แสดงออกจริง

^{๑๖} พวงเพชร สุรัตน์กีกร, มนุษย์กับสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

๒.๑.๓ ความสำคัญของบทบาท

บทบาท เป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดแนวทางให้บุคคลแสดงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น และการแสดงพฤติกรรมในสังคมในแต่ละสถานการณ์การแสดงออกของบุคคลมักต้องเป็นไปตามบทบาทไม่ว่าเขาจะพึงพอใจที่จะแสดงหรือไม่ก็ตาม เช่น บทบาทของหัวหน้าที่ต้องมีการทักทายให้กำลังใจลูกน้อง บทบาทของผู้ปกครองที่ต้องการว่ากล่าวสั่งสอนลูกเมื่อเขาทำผิด บทบาทของพนักงานขายในร้านค้าที่ต้องทักทายลูกค้าด้วยอัธยาศัยที่ดี และพร้อมที่จะให้บริการ ฯลฯ โดยอันที่จริงแล้ว ในสังคมที่เป็นอยู่เรามักตัดสินบุคคลอื่นตามบทบาทของเขา คือ ตัดสินว่าเขาทำหน้าที่ตามบทบาทนั้นๆ ได้ดีเพียงพหรือไม่ หรือการแสดงบทบาทของเขาเป็นที่พึงพอใจแก่สังคมหรือไม่^{๑๗}

ดังนั้น ความสำคัญของบทบาทมีขึ้นเนื่องจากบทบาทเป็นตัวสำคัญในการกำหนดหน้าที่ของบุคคล บทบาทจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจแนวทางในการแสดงพฤติกรรมของตนเอง สามารถเข้าใจถึงการแสดงพฤติกรรมของบุคคลอื่น และสามารถจัดระเบียบสำหรับการอยู่ร่วมกันได้ และนักวิชาการยังได้กล่าวถึงความสำคัญเกี่ยวกับบทบาท

๑. ทำให้เกิดการแบ่งหน้าที่ระหว่างสมาชิกตามความถนัด และความสามารถ

๒. ทำให้สมาชิกในสังคมรู้ถึงฐานะ และความรับผิดชอบของตนเอง

๓. ทำให้สังคมมีความเป็นระเบียบสมาชิกในสังคมปฏิบัติตามหน้าที่ของตนไม่ก้าว

ก่ายกัน

๔. ทำให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนตามสถานภาพและบทบาท^{๑๘}

สรุปได้ว่า บทบาทหน้าที่ของแต่ละบุคคลมีส่วนสำคัญต่อตนเอง และต่อสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยจะต้องมีการแบ่งหน้าที่ให้แกกันและกัน มีหน้าที่รับผิดชอบต่อหน้าที่ปฏิบัติงานในทางที่อำนวยความสะดวกให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ และมีความสัมพันธ์กับคนในกลุ่ม เป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่ม ทำให้เกิดความสามัคคีกลมเกลียวกันในกลุ่ม เพราะการติดต่อสื่อสารที่ดีเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้งานบรรลุเป้าหมาย

ความสำคัญของบทบาท และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลความสำคัญของบทบาท เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๓ ดังต่อไปนี้

^{๑๗} ชาญวิทย์ ประชาพาณิชย์พัฒนา, โลกศึกษา, **บทความ**, <http://gobaleart.blogspot.com/>, [ออนไลน์], เข้าถึงเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๐.

^{๑๘} โคเฮน, (Cohen, 1979, p. 35 อ้างถึงในชุมพรแสงมณี, ๒๕๔๐, หน้า ๑๗ - ๑๘).

ตารางที่ ๒.๓ ความสำคัญของบทบาท

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ชาญวิทย์ ประชาพาณิชพัฒนา, (๒๕๔๕, หน้า ๑)	๑. สิ่งสำคัญที่กำหนดแนวทางให้บุคคลแสดงความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๒. การแสดงพฤติกรรมในสังคม ในแต่ละสถานการณ์การแสดงออกของบุคคลมักต้องเป็นไปตามบทบาทไม่ว่าเขาจะพึงพอใจที่จะแสดงหรือไม่ก็ตาม
โคเอ็น, (Cohen, 1979, p. 35)	๑. แบ่งหน้าที่ตามความถนัด และความสามารถ ๒. รู้ถึงฐานะ และความรับผิดชอบของตนเอง ๓. ความเป็นระเบียบปฏิบัติตามหน้าที่ของตนไม่ก้าวก่ายกัน ๔. รู้จักหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนตามสถานภาพและบทบาท

สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ การประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับ หรือหน้าที่ที่ได้รับความคาดหวังของการกระทำ แนวทางการแสดงออกตามอำนาจที่กำหนดไว้ และสิ่งที่สังคมได้กำหนดเฉพาะเจาะจงให้บุคคลปฏิบัติ หรือหน้าที่ของฐานะตำแหน่งเมื่อบุคคลหนึ่งได้ล้วนเป็นการแบ่งแยกตามลักษณะหรือรูปแบบของพฤติกรรมที่บุคคลต้องปฏิบัติ และแสดงออกมาตามที่ได้ถูกกำหนดไว้โดยสถานภาพ ตำแหน่ง หน้าที่ ความสัมพันธ์ สังคม และกฎหมาย เป็นต้น ความสำคัญของบทบาทเป็นตัวกำหนดหน้าที่ของบุคคลเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถเข้าใจแนวทางในการแสดงพฤติกรรมของตนเอง สามารถเข้าใจถึงการแสดงพฤติกรรมของบุคคลอื่น เป็นปัจจัยที่สำคัญมีผลต่อการกำหนดบทบาทของแต่ละบุคคล หรือการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งของบุคคล กล่าวคือ ในการแสดงบทบาทหรือการกระทำใดๆ ของบุคคล ย่อมมีเหตุผลในการเลือกแสดงบทบาทหรือเลือกกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นแฝงอยู่ ด้วยเหตุผลนั้นเองก็อาจมิได้เกิดจากองค์ประกอบ หรือปัจจัยใดปัจจัยหนึ่งแต่อาจจะเกิดจากองค์ประกอบหลายๆ องค์ประกอบ หรือปัจจัยหลายๆ ปัจจัยร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีบทบาท คือ การปฏิบัติหรือแสดงพฤติกรรมตามสถานภาพของบุคคลที่เป็นอยู่ในขณะนั้นความสัมพันธ์ตลอดจนความคาดหวังจากสังคมก็มีผลต่อการปฏิบัติ หรือการแสดงออกของพฤติกรรมของบุคคลนั้นด้วย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

๒.๒.๑ ความหมายของคุณธรรมจริยธรรม

คนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า “คุณธรรมจริยธรรม” คำทั้งสองมีความหมายเป็นอันเดียว หรือมีความหมายเหมือนกัน ในความเป็นจริงคำว่า คุณธรรม กับคำว่า จริยธรรม เป็นคำที่แยกออกจากกัน เป็น ๒ คำ และมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายของคำว่า คุณธรรม และจริยธรรม ให้ถ่องแท้ก่อน

ความหมายของคำว่า คุณธรรม (Virtue)

ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Virtue” มีอยู่ ๒ ประการด้วยกัน คือ (๑) หมายถึง ความดีงามของลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำจนเคยชิน (๒) หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิด และมาตรฐานของสังคมเกี่ยวกับความประพฤติและศีลธรรม^{๑๙} ได้ไปคล้ายคลึงกับราชบัณฑิตยสถาน^{๒๐} ที่ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” หมายถึง สภาพคุณงามความดี^{๒๑} และนักวิชาการที่ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกันว่า “คุณธรรม” หมายถึง ธรรมที่เป็นคุณความดีงาม สภาพที่เกื้อหนุน^{๒๒} ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ทรรศนะอธิบายคำว่า คุณธรรม ไว้ว่า คุณ หมายถึง คำที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ เป็นไปได้ทั้งทางดีและทางร้าย คือ ไม่ว่าจะทำให้จิตใจยินดีหรือยินร้ายก็เรียกว่า “คุณ” ซึ่งเป็นไปตามธรรมชาติของมัน ส่วนคำว่า ธรรม มีความหมาย ๔ อย่าง คือ

๑. ธรรมะ คือ ธรรมชาติ

๒. ธรรมะ คือ กฎของธรรมชาติที่เรามีหน้าที่ต้องเรียนรู้

๓. ธรรมะ คือ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ เรามีหน้าที่ต้องปฏิบัติ

๔. ธรรมะ คือ ผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น เรามีหน้าที่จะต้องมี หรือใช้มันอย่างถูกต้อง^{๒๒}

“คุณธรรม” หมายถึง จิตวิญญาณของปัจเจกบุคคลศาสนาและอุดมการณ์เป็นดวงวิญญาณของปัจเจกบุคคลและสังคมด้วยปัจเจกบุคคลต้องมีจิตวิญญาณสังคมต้องมีจิตวิญญาณคุณธรรมของปัจเจกบุคคลอยู่ที่การกล่อมเกลาเรียนรู้โดยพ่อ - แม่สถาบันการศึกษาศาสนาพรการเมืองและองค์กรของรัฐ^{๒๓} และนักวิชาการที่ให้ความหมายของคำว่า “คุณธรรม” ยังมีอีกหลายท่านที่ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกัน คือ คุณธรรม หมายถึง อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต

^{๑๙} Longman, Dictionary of Contemporary English, (London : Longman Group 1995), p. 180.

^{๒๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๓.

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๕๑.

^{๒๒} พุทธทาสภิกขุ, แนวแนวจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทศิริพัทธ์, ๒๕๐๕), หน้า ๓.

^{๒๓} ลิขิต ธีรเวคิน, คนไทยในอุดมคติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แม็ค, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

อุปนิสัยนี้ได้มาจากความพยายาม และความประพฤติที่ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน^{๒๔} และมีความหมายที่สะท้อนถึงความรู้สึกผิดชอบในจิตใจ คือ คุณธรรม หมายถึง หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกละอายชั่วดีทางศีลธรรมมีคุณงามความดีภายในจิตใจจนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุขความยินดีการกระทำที่ดีย่อมได้รับผลของความดี คือ ความชื่นชมยกย่องในขณะที่การกระทำชั่วย่อมได้รับผลของความชั่วคือความเจ็บปวดหรือความทุกข์ต่างๆ^{๒๕}

สรุปว่า คุณธรรม คือ ความประพฤติปฏิบัติอันดีงามของบุคคล การคิดดี ทำดี ประพฤติดี โดยการอบรมกิริยา และการปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมที่มีคุณค่าทางจริยธรรม คือ ความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงามอยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำบุคคลให้มุ่งทำความดี ลักษณะของคุณธรรมจริยธรรมเป็นลักษณะที่สมบูรณ์แบบ สามารถตัดสินความดีความชั่วได้อย่างมีเหตุผล

ความหมายของคุณธรรม และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลความหมายของคุณธรรม เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๔ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๔ ความหมายของคุณธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Longman, (1995, p. 180)	(๑) ความดีงามของลักษณะนิสัย (๒) คุณภาพที่บุคคลได้กระทำตามความคิด
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๒๕๓)	สภาพคุณงามความดี
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๕๔, หน้า ๕๑)	ธรรมที่เป็นคุณความดีงาม สภาพที่เกื้อหนุน
พุทธทาสภิกขุ, (๒๕๐๕, หน้า ๓)	คุณ หมายถึง ค่าที่มีอยู่ในแต่ละสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ ธรรม มีความหมาย ๔ อย่าง คือ ธรรมชาติ กฎของธรรมชาติที่ต้องเรียนรู้ หน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ และผลจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น
ลิขิต อีร์เวคิน, (๒๕๔๘, หน้า ๑๗)	บุคคลต้องมีวิญญานสังคมต้องมีจิตวิญญานคุณธรรมของปัจเจกบุคคลอยู่ที่การกล่อมเกลารเรียนรู้โดยพ่อ - แม่
วศิน อินทสระ, (๒๕๔๙, หน้า ๑๙๙)	อุปนิสัยอันดีงามซึ่งสั่งสมอยู่ในดวงจิต และความประพฤติที่ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน

^{๒๔} วศิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เมตตาธรรมา, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙๙.

^{๒๕} ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ประภาศรี สีหอำไพ, (๒๕๕๐, หน้า ๗)	หลักธรรมจริยาที่สร้างความรู้สึกผิดชอบชั่วดีทางศีลธรรมมี คุณงามความดีภายในจิตใจจนเต็มเปี่ยมไปด้วยความสุข ความยินดีการกระทำที่ดีย่อมได้รับผลของความดี

ความหมายของคำว่า จริยธรรม (Ethics)

คำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ธรรม คือ ความประพฤติ, การดำเนินชีวิต, ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม หรือกฎศีลธรรม ความหมายตามบัญญัติสมัยปัจจุบัน กำหนดให้ จริยธรรม เป็นคำแปลสำหรับคำภาษาอังกฤษว่า Ethics นอกจากนี้ยังให้ความหมายว่า จริยะ หรือ จริยธรรม อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง มรรคมิ้องค์ ๘ หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๖} และยังหมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ^{๒๗}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้อรรถาธิบายความหมายของคำว่า “จริยธรรม” แปลว่า เป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติในส่วนศีลธรรมนั้นหมายถึง สิ่งที่กำลังประพฤติอยู่ หรือประพฤติแล้ว จริยธรรมหรือ Ethics อยู่ในรูปของปรัชญา คือ สิ่งที่ต้องคิดต่อนักส่วนเรื่องศีลธรรม Morality นี้ต้องทำอยู่จริงๆ เพราะเป็นปัญหาเฉพาะหน้า^{๒๘} จากความหมายที่ท่านพุทธทาสได้อรรถาธิบายไว้ ได้ไปสอดคล้องกับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึง จริยธรรม ไว้ว่า เป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตในด้านต่างๆ ดังนี้

- (๑) พฤติกรรมทางกาย วาจา และการใช้อินทรีย์ ในการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
- (๒) จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ แรงจูงใจที่จะทำให้เรามีพฤติกรรมสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างไร ตามภาวะและคุณสมบัติต่างๆ ของจิตใจนั้นๆ
- (๓) ปัญญา ความรู้ ซึ่งเป็นตัวชี้ทางให้ว่าเราจะสัมพันธ์อย่างไรจึงจะได้ผล และเป็นตัวจำกัดขอบเขตว่าเราจะสัมพันธ์กับอะไร จะใช้พฤติกรรมได้แค่ไหน เรามีปัญญา มีความรู้แค่ไหนเราก็นำพฤติกรรมได้ในขอบเขตนั้น ถ้าเราขยายปัญญารู้ออกไป เราก็นำพฤติกรรมที่ซับซ้อนและได้ผลดียิ่งขึ้น^{๒๙}

นอกจากนั้นยังมีนักวิชาการที่ให้ความหมายของคำว่า “จริยธรรม” หมายถึง ความประพฤติหรือการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่ตั้งมเป็นที่ยอมรับของสังคม รวมทั้งหลักเกณฑ์ มาตรฐานของความประพฤติที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติต่อผู้อื่น ต่อสังคม เพื่อให้เกิดความสันติสุขในสังคม^{๓๐} และยังหมายถึง หลักการ ศีลธรรม ความรู้สึกผิดชอบชั่วดี พฤติกรรมอันดี

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๕๗.

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๒๙๑.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, พุทธทาส แนวจริยธรรมร่วมสมัย ชุดที่ ๓ จุดหมายปลายทาง และตัวแท้ของจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงตะวัน, ๒๕๕๓), หน้า ๙๕.

^{๒๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พัฒนาการแบบองค์รวมของเด็กไทย, (โครงการตำรา สำนักที่ปรึกษากรมอนามัย : กระทรวงสาธารณสุข, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๓๐} ทิศนา ขมมณี, ศาสตร์การสอน องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๗.

งามที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคล สามารถใช้เป็นแนวทางให้แก่บุคคลในการประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้อง เป็นที่ยอมรับในสังคม เป็นเกณฑ์ในการตัดสินพฤติกรรมของบุคคลว่าสิ่งใดดีหรือไม่ดี ควรจะทำหรือไม่ควรทำ^{๓๑}

สรุปได้ว่า จริยธรรมเป็นคุณความดีงาม หมายถึง สภาพที่ประพฤติกกรรมทางธรรมจะต้องประพฤติอยู่ในที่ดีทางกาย วาจา และจิตใจทั้งดงาม เป็นหลักการสำหรับการประพฤติปฏิบัติที่ดีงาม เพื่อบรรลุถึงความสงบสุข ของชีวิตและสังคม สามารถนำผู้ประพฤติปฏิบัติตนให้บรรลุผลที่หวังไว้ได้ การปฏิบัติตามจริยธรรม ย่อมให้ผลดีแก่ผู้ปฏิบัติ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผู้ปฏิบัติตามจริยธรรมย่อมได้ชื่อว่าเป็นคนดี แนวการปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริยธรรม เช่น ศีลธรรมทางศาสนา กฎหมายระเบียบข้อบังคับต่างๆ เป็นต้น

ความหมายของจริยธรรม และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลความหมายของจริยธรรม เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๕ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๕ ความหมายของจริยธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๕๔, หน้า ๕๓)	จริยธรรม อันประเสริฐ เรียกว่า พรหมจริยะ แปลว่า ความประพฤติอันประเสริฐ หมายถึง มรรคมืองค์ ๘ หรือ ศีลสมาธิ ปัญญา
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๒๙๑)	ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ
พุทธทาสภิกขุ, (๒๕๕๓, หน้า ๙๕)	เป็นสิ่งที่พึงประพฤติจะต้องประพฤติในส่วนศีลธรรมนั้น หมายถึง สิ่งที่กำลังประพฤติอยู่ หรือประพฤติแล้ว
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๕๖, หน้า ๑๕)	(๑) พฤติกรรมทางกาย วาจา (๒) จิตใจของเรา ซึ่งมีเจตจำนง ความตั้งใจ (๓) ปัญญา ความรู้
ทิตินา แหมมณี, (๒๕๔๗, หน้า ๔๗)	ความประพฤติหรือการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่ดีงามเป็นที่ยอมรับของสังคม
เพ็ญแข ประจันปัจจนึก และคณะ, (๒๕๕๑, หน้า ๑๔)	หลักการ ศีลธรรม ความรู้สึกลึกซึ้งดี พฤติกรรมอันดีงามที่ปลูกฝังอยู่ในตัวบุคคล

^{๓๑} เพ็ญแข ประจันปัจจนึก และคณะ, “การยกระดับคุณธรรม จริยธรรมของสังคมไทยเพื่อการปฏิรูปสังคม : แนวทางและการปฏิบัติ”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔.

สรุปได้ว่า คุณธรรมและจริยธรรมมีความหมายในเชิงคุณค่าจำเป็นจะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้น คุณธรรม จึงหมายถึง คุณลักษณะที่ดั่งงามของบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญยิ่งของการปฏิบัติ จริยธรรม คุณธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ ดังนั้น การพัฒนาคุณธรรมจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาจิตใจของ บุคคลให้มีความรัก ความปรารถนาดี มีใจกว้าง มีความอดทน มีความเสียสละ มีความคิดเห็นในเรื่องที่ ถูกต้องดีงาม และมีความตั้งใจจริงที่จะงดเว้นจากการทำความชั่วและความเสื่อมเสียทุกชนิด

จริยธรรม เป็นหลักการสำหรับการประพฤติปฏิบัติที่ดั่งงาม เพื่อบรรลุถึงความสงบสุข ของ ชีวิตและสังคม จัดเป็นกรอบแห่งการประพฤติที่ได้รับการตีค่าว่ามีความสูงส่งดีงาม สมควรแก่การ ปฏิบัตินั้น แนวการปฏิบัติ หรือการปฏิบัติที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นจริยธรรมก็มี เช่น ศีลธรรมทาง ศาสนา กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม มารยาท ประเพณี พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมต่างๆ ที่สังคมได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีความหมาย และทำให้สังคมมีความสุข

๒.๒.๓ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

การอบรมสั่งสอนให้บุคคลเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นหน้าที่หลักสำคัญยิ่งประการ หนึ่งของพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้นำ เพราะพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชาวพุทธในฐานะเป็น สถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ ให้ความหมายเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ชุมชนชนบท วัดและพระสงฆ์มีอิทธิพลต่อบทบาทในวิถีชีวิตของประชาชนมาก เพราะวัดและพระสงฆ์ เป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ศีลธรรม และพฤติกรรมต่างๆ ของประชาชนทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม และศาสนา สำหรับพระสงฆ์นั้นมีใช้จะมีบทบาทหน้าที่ในการเรียนรู้และเผยแผ่พระธรรม คำสอนของ พระพุทธเจ้าเท่านั้น ยังมีบทบาทพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย^{๓๒}

สภาพปัญหาของสถานศึกษาในทุกๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนต้องพัฒนาตามหลักของ พุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีวัฒนธรรม แสวงปัญญาส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ (๑) สัมปยุตสังสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูลมีสื่อที่ดี (๒) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี (๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี (๔) อัมมานุสุมปปฏิปัตติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ใน ชีวิตได้ถูกต้องเหมาะสม จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน^{๓๓} ซึ่งปัญญา คุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ แบ่งออกเป็น ๔ ด้าน ดังนี้

๑. ด้านกายภาพ สถานศึกษาจะต้องจัดอาคารสถานที่ ห้องเรียนให้เป็นแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อม เป็นต้น ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่างๆ ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัด หน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ ตลอดจนถึงกระบวนการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและ

^{๓๒} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มืออบรมหลักสูตรการส่งเสริมสุขภาพจิตและป้องกันปัญหา สุขภาพจิตของประชาชนโดยพระสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

^{๓๓} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๓๓๒.

ปฏิสัมพันธ์ในการปฏิบัติหน้าที่ต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู และด้านการบริหารการจัดการ เริ่มตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์จุดเน้น การกำหนดแบบแผนปฏิบัติการ การสนับสนุนติดตามประเมินผลและพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนาเด็กเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจน และมีประสิทธิภาพ ดังเช่น ด้านการจัดกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีจิตใจสงบส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม เป็นต้น

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันประจำสัปดาห์ หรือโอกาสต่างๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๓. ด้านการเรียนการสอน สถานศึกษาจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียน ผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ กระบวนการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย ด้านความประพฤติ ด้านจิตใจและด้านปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคม โดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนา วัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา เช่น การกินอยู่เป็น เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสมเป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือการดู ฟังเป็น เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญาเกี่ยวกับการจัดหลักสูตรว่าควรร่างหลักสูตรที่สอดคล้องกับโครงสร้างสังคมไทยให้เยาวชนไทยได้รักชาติและรักในภูมิปัญญาท้องถิ่น สิ่งที่จะต้องสร้างต่อมาก็คือ ครู เพราะครูเป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้ชีวิตของนักเรียน เนื่องจากครูถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่สุดที่จะต้องทุ่มเทแรงกายแรงใจมุ่งมั่นที่จะสั่งสอนให้เด็กเป็นคนดีมีคุณภาพ ด้วยเมตตาและปรารถนาดีต่อเด็กอย่างเต็มที่^{๓๔} และต้องดำรงตนเป็นตัวอย่างที่ดีที่ถูกที่ควรแก่เด็ก และควรต้องมีการประเมินที่หลากหลาย เช่น การประเมินระหว่างเรียน การประเมินลักษณะนี้สำคัญมาก เพราะครูจะได้ข้อมูลที่แท้จริงเกี่ยวกับตัวเด็ก จากความสามารถจริงในการเรียนการสอน และการประเมินแบบสรุปรวบยอดเป็นการประเมินการเรียนรู้ เมื่อสิ้นกระบวนการเรียนการสอน

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้และพัฒนาไตรสิกขา หรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส มีความเมตตา กรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละประโยชน์ตนเพื่อส่วนรวม เป็นต้น^{๓๕}

^{๓๔} กาญจนา นาคสกุล, “ปฏิรูปการศึกษาแก้ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทย”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๗ (กรกฎาคม ๒๕๔๖), หน้า ๕.

^{๓๕} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒ - ๕.

สรุปได้ว่า การอบรมพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่ประชาชนเป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของพระสงฆ์ ในฐานะผู้นำทางศาสนา เพราะศาสนาพุทธมีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ในฐานะที่เป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคม เพราะ เป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย การพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรมให้เกิดลักษณะของปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ คือ (๑) การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ (สปปุริสสังเสวะ) (๒) เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร (สัทธัมมัสสวนะ) (๓) มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ (โยนิโสมนสิการ) (๔) สามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ถูกต้อง (ธัมมานุสम्मปฏิบัติ) จะส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน

การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๖ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๖ การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๕๔๘, หน้า ๒๑)	การอบรมสั่งสอนให้บุคคลเป็นคนดีมีคุณธรรมจริยธรรม เป็นหน้าที่หลักสำคัญยิ่งประการหนึ่งของพระสงฆ์ ในฐานะเป็นผู้นำ เพราะพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับวิถีชาวพุทธในฐานะเป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญ
กาญจนา นาคสกุล, (๒๕๔๖, หน้า ๕)	นักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย ด้านความประพฤติ ด้านจิตใจและด้านปัญญา เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคม
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, (๒๕๔๔, หน้า ๒ - ๕)	การประเมินระหว่างเรียน การประเมินลักษณะนี้สำคัญมาก เพราะครูจะได้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับตัวเด็ก จากความสามารถจริงในการเรียนการสอน
วาสนา ต๊ะกาคโค, (๒๕๔๘, หน้า ๓๒)	ปัญญาคุณธรรม ๔ ประการ ได้แก่ (๑) ด้านกายภาพ (๒) ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต (๓) ด้านการเรียนการสอน (๔) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

๒.๒.๔ วิธีปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

การปลูกฝังและหล่อหลอมให้เด็กนักเรียน นักศึกษาเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรมครบถ้วน สมควรตามความมุ่งหมายของศึกษาในแผนการศึกษาแห่งชาติจะต้องมีการดำเนินการให้ครบถ้วนทั้ง ระบบทั้งนอกโรงเรียนและในโรงเรียนจะยกภาระให้แก่โรงเรียน หรือ สถานศึกษาเพียงฝ่ายเดียวไม่ได้ แนวทางวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม มีดังนี้

๑. บิดามารดา บ้าน หรือสถาบันครอบครัว เป็นแหล่งแรกที่ทำกรปลูกฝังหล่อหลอมตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัวและต้องทำหน้าที่นี้ต่อไป แม้เด็กจะเขาไปรับการศึกษาอบรมในโรงเรียนระดับต่างๆ อยู่แล้วก็ตาม นักการศึกษาได้ศึกษาผลกระทบของการเลี้ยงดูเด็กแบบต่างๆ ต่อความมีคุณธรรมและจริยธรรมของเด็ก ปรากฏว่าเด็กที่ได้รับความรักจากการเลี้ยงดูมาก มีลักษณะความรับผิดชอบวินัยทางสังคมและความเอื้อเฟื้อสูงกว่าเด็กที่ได้รับความรักจากบิดา มารดา หรือผู้ปกครองน้อยกว่าเด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบควบคุมมากจะมีลักษณะ เชื้อพัง สุภาพ เอื้อเฟื้อ แต่มีลักษณะขี้อายเก็บตัวในใจน้อย และชอบพึ่งพาผู้ใหญ่ ส่วนเด็กที่เลี้ยงดูแบบควบคุมน้อยจะไม่เชื้อพังไม่มีความรับผิดชอบ และขาดสมาธิ เด็กที่ถูกเลี้ยงดูแบบให้เหตุผลเป็นเด็กที่ไม่ก้าวร้าวรู้จักผิดชอบชั่วดีและอายุเมื่อทำผิด

๒. ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัว เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและหล่อหลอมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัวเช่นเดียวกัน โดยปกติเด็กจะเรียนรู้เจตคติเชิงจริยธรรมจากผู้ใหญ่ด้วยการสังเกต และการเลียนแบบมากกว่าที่จะได้จากการฟังคำสั่งของผู้ใหญ่โดยตรง ถ้าหากผู้ใหญ่เป็นผู้มีลักษณะเด่นเป็นที่ยกย่องบูชาแก่เด็กมาก เด็กจะมีแนวโน้มเลียนแบบพฤติกรรมของผู้ใหญ่มากขึ้นเท่านั้น

๓. เพื่อนๆ ของเด็กมีบทบาทสำคัญที่จะเป็นตัวกำหนดแนวทาง และค่านิยมทางคุณธรรมจริยธรรม บางอย่าให้เด็กได้รับรู้ รับผิดชอบต่อปฏิบัติเพื่อให้เกิดพฤติกรรมคล้อยตามเพื่อนได้ โดยเฉพาะในวัยรุ่นการทำอะไรตามเพื่อนจะเห็นได้ชัดเจน การเรียนรู้เชิงจริยธรรมของเด็กมิใช่มาจากเพื่อนฝ่ายเดียว แต่ยังสามารถได้จากการกระทำกิจกรรมร่วมกัน การเข้าใจกันและกันในระหว่างเด็กในวัยเดียวกันเองด้วย ซึ่งเพื่อนๆ ดังกล่าวนี้นี้ รวมทั้งเพื่อนในโรงเรียนและนอกโรงเรียนด้วย

๔. พระสงฆ์ หรือผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้านตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กนักเรียนอยู่นั้น เป็นที่เคารพนับถือของผู้ใหญ่ในสังคมนั้นและได้มอบให้เป็นผู้อบรมสั่งสอนจริยธรรมแก่ประชาชนทั้งเด็กผู้ใหญ่ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบของพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนาในท้องถิ่นนั้นด้วย

๕. สื่อสารมวลชนทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้มีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม หรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ ค่านิยมตลอดจนรูปแบบของพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ตลอดไปถึงภาพยนตร์ บทเพลง หนังสือ อ่านเป็นทั้งเรื่องปลูกฝังค่านิยมทางคุณธรรม และจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนทุกวัย และในขณะเดียวกันถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่ได้รับความสนใจในด้านที่จะช่วยปลูกฝังความมีจริยธรรมที่ดีแก่เด็กและเยาวชนแล้วยังอาจเป็นเครื่องมือทำลายหรือขวางกั้นการปลูกฝังหล่อหลอมนักเรียน นักศึกษาให้เป็นผู้มีความคุณธรรมและจริยธรรมที่พึงปรารถนาอีกด้วย

๖. โรงเรียนหรือสถานศึกษา ซึ่งร่วมถึงการจัดสิ่งแวดล้อม และสภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การบริหารและการให้บริการด้านต่างๆ ในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างที่ดีงามของครูอาจารย์ การเรียนการสอนในวิชาต่างๆ ตามหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาที่เกี่ยวกับจริยศึกษา โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมต่างๆ ในสถานศึกษาในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมนั้น ใช้วิธีการหล่อหลอมดังที่กล่าวมาในข้างต้นด้วยวิธีการใช้นิทานวรรณคดี หรือข่าวสารจากชีวิตจริง การใช้วีดิทัศน์ ภาพยนตร์ แอปพลิเคชันเสียง ภาพนิ่ง แผ่นโปสเตอร์ การอธิบาย การเทศนา การตักเตือน การสนทนา การยกย่องสรรเสริญ การชมเชย การแก้ไขและการวิจารณ์ข้อบกพร่อง^{๓๖}

สรุปได้ว่า การปลูกฝังคุณธรรม และจริยธรรม สถาบันครอบครัวมีความสำคัญอย่างมากในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก เพราะมีความสัมพันธ์กัน มีความใกล้ชิดกัน และเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เด็ก สถานที่ศึกษาจะมีส่วนร่วมในการปลูกฝังเด็กนักเรียน ช่วยขัดเกลาจิตใจของเด็กให้ดียิ่งขึ้น โดยมีพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางศาสนาคอยให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการอบรมคุณธรรมจริยธรรม สภาพแวดล้อมของตัวเด็กก็มีส่วนสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็ก เช่น ภายในโรงเรียน เพื่อนๆ ของเด็ก และสื่อต่างๆ ก็จะมีบทบาทสำคัญในการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

วิธีปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลวิธีปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรธานี ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๗ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๗ วิธีปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, (๒๕๒๔, หน้า ๗๘-๗๙)	แนวทางวิธีการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม มีดังนี้ (๑) สถาบันครอบครัวเป็นแหล่งแรกที่ทำกรปลูกฝังหล่อหลอมคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว (๒) ญาติผู้ใหญ่และสมาชิกอื่นๆ ในครอบครัวมีอิทธิพลต่อการปลูกฝังและหล่อหลอมจริยธรรมให้แก่เด็กในครอบครัว (๓) เพื่อนๆ ของเด็กเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดค่านิยมทางคุณธรรมจริยธรรม (๔) พระสงฆ์เป็นผู้นำทางคุณธรรมและจริยธรรมในหมู่บ้านตำบลหรืออำเภอ หรือท้องถิ่นที่เด็กนักเรียนอยู่นั้น (๕) สื่อสารมวลชนทุกรูปแบบในปัจจุบันนี้มีบทบาทสำคัญยิ่ง ต่อการปลูกฝัง หรือเปลี่ยนแปลงเจตคติ (๖) สถานศึกษา สภาพแวดล้อมในสถานศึกษา การเป็นตัวอย่างที่ดีงามของครู อาจารย์

^{๓๖} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, คุณธรรมและจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : การศาสนา, ๒๕๒๔), หน้า ๗๘-๗๙.

๒.๒.๕ การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดการการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาแก่นักเรียนในโรงเรียน จำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเน้นทั้งภาคความรู้และการปฏิบัติ ให้นักเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จริง มีหน่วยงานที่เสนอแนวทางเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมศึกษาได้ ดังนี้

๑. สารสำคัญของการเรียนรู้ต้องให้เหมาะสมกับวัย และใช้วิธีสอนที่เหมาะสม
๒. การสอนจะต้องมีหลักเหตุผล สนับสนุนให้เป็นประโยชน์ หรือให้เป็นโทษของการปฏิบัติ
๓. การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งจำเป็น โดยครูจะเป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นผู้นำทางด้านจริยธรรม

๔. การนำไปประยุกต์ใช้นั้น ต้องกระทำอยู่ตลอดเวลา^{๓๗}

และมีนักวิชาการท่านอื่นที่ได้เสนอแนวทางในการเลือกวิธีการสอนว่า มีองค์ประกอบต่างๆ ที่ควรพิจารณา ดังนี้

๑. การเลือกวิธีสอนนั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของบทเรียน
๒. การเลือกวิธีสอนนั้นจะต้องสอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาสาระที่จะสอน
๓. วิธีสอนบางวิธีไม่สามารถใช้กับผู้เรียนได้ทุกระดับ วิธีสอนบางวิธีใช้ได้เฉพาะกับเด็กวัยหนึ่ง แต่ไม่สามารถจะใช้กับเด็กอีกวัยหนึ่งได้
๔. การสอนในแต่ละวิธีนั้น จะต้องกำหนดเวลาให้เพียงพอกับเนื้อหา และจำนวนครั้งว่ามีกำหนดให้เวลานานเท่าไร ตามช่วงเวลาดังกล่าวเพียงพอสำหรับการสอนด้วยวิธีนั้นๆ หรือไม่ ต้องพิจารณาให้รอบคอบ
๕. สถานที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องพิจารณาเป็นกรณีพิเศษ การสอนบางวิธีจำเป็นต้องจัดสภาพห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ ให้เหมาะสม เช่น วิธีสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ วิธีสอนแบบอภิปรายกลุ่ม วิธีสอนแบบการเรียนรู้เป็นคู่ เป็นต้น แต่ละวิธีจะต้องมีการจัดสภาพห้องเรียนแตกต่างกัน เราสามารถจัดสภาพห้องเรียนได้ตามที่ต้องการได้หรือไม่
๖. จำนวนผู้เรียนมีมากน้อยเพียงใด และจำนวนผู้เรียนดังกล่าวนั้นเหมาะสมกับวิธีที่ใช้หรือไม่^{๓๘}

การจัดการเรียนการสอนของพระพุทธเจ้า วิเคราะห์แล้วมีหลายวิธี แต่ที่สังเกตได้ว่าทรงใช้อยู่เป็นประจำมี ๔ แบบ คือ

๑. แบบสากัจฉาหรือสนทนา วิธีนี้ทรงใช้กับบุคคลที่ไม่ศรัทธา และไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก่อน โดยพระพุทธองค์จะเป็นผู้ถามคำถาม นำผู้สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจในธรรมะ และได้เกิดความเลื่อมใสในธรรมะ และยังสนับสนุนให้พระสาวกได้สนใจวิธีนี้ คือให้สนทนาธรรมกันตามกาล

^{๓๗} กรมการศาสนา, หลักและวิธีการจัดจริยศึกษา และหัวข้อจริยธรรม สำหรับใช้อบรมสั่งสอนนักเรียนนักศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๐.

^{๓๘} บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาการสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวิริยาสาน, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ เป็นแบบกว้าง ๆ ที่พระองค์จะทรงใช้กับคนหมู่มาก ที่มีพื้นฐาน ความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม และความเลื่อมใสเป็นพื้นอยู่แล้ว และเป็นวิธีนี้เป็นวิธี อัจฉริยะที่ผู้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้าจะรู้สึกเหมือนว่าพระองค์ตรัสกับตนโดยตรง

๓. แบบตอบปัญหา เป็นวิธีที่ใช้ตอบปัญหาแก่ผู้ที่สนใจในธรรมะ หรือผู้ที่มาสอบถาม เพื่อเทียบเคียงกับคำสอนของคน หรือถามเพื่อข่มปราบให้จน

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ วิธีสอนแบบนี้ เป็นวิธีที่นิยมใช้กับพุทธบริษัทฝ่ายนักบวช คือ เป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี โดยถือเหตุเมื่อมีการประพฤติไม่ดั่งงามเกิดขึ้นในหมู่สงฆ์ เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงทราบแล้วตรัสให้ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสชี้แจงผลเสียหาย ผลร้ายที่เกิดขึ้น พรรณนาถึงคุณประโยชน์ของการประพฤติดีงาม แล้วจึงได้แสดงธรรมกถาที่เหมาะสมกับเรื่องนั้นแล้ว จึงได้บัญญัติสิกขาบทขึ้นโดยความเห็นของพระสงฆ์และยอมรับว่าดีงาม

หลักการแก้ปัญหาของอารยชนชั้นพื้นฐาน เรียกตามบาลีว่า “อริยมรรค”^{๓๙} แปลว่า ทาง ดำเนินสู่ความดับทุกข์ที่ทำให้เป็นอริยชน หรือวิธีการดำเนิน ชีวิตที่ประเสริฐ สามารถขยาย องค์ประกอบออกได้เป็น ๘ ประการ ซึ่งเรียกว่า อัฐังคิกมรรค คือ

(๑) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) หมายถึง ทศณคติ ความคิดเห็น ความเชื่อถือค่านิยม ต่าง ๆ ที่ดีงาม มองสิ่งทั้งหลายสอดคล้องกับปัจจัยอย่างมีเหตุผลตามความเป็นจริง

(๒) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) หมายถึง ความคิดความดำริไตร่ตรอง ความ ไคร่ครวญเป็นไปเพื่อเปลื้องตนเองให้หลุดพ้นจากกิเลสตัณหา ไม่เป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเองและ ผู้อื่น

(๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ) หมายถึง การพูดการแสดงออกทางวาจา เป็นวจีสุจริต คือ ไม่หลอกลวง ไม่ส่อเสียด ไม่หยาบคาย ไม่เพ้อเจ้อ มีเหตุผล พูดสร้างสรรค์ให้เกิดประโยชน์

(๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) หมายถึง การกระทำที่ดีงาม ที่สุจริตชนประพฤติ ปฏิบัติกันเป็นไปในทางสร้างสรรค์ช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีงามในสังคม ทำให้อยู่ร่วมกันได้ด้วยดี หรืองดเว้นการเบียดเบียนชีวิต ทรัพย์สิน ละเมิดสิทธิในคุ้มครองของรักของ ผู้อื่น

(๕) สัมมาอาชีวะ (อาชีพชอบ) หมายถึง การประกอบอาชีพในทางสุจริต ไม่ก่อความ เดือดร้อนให้แก่ผู้อื่น

(๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) หมายถึง ความเพียรพยายามในการทำความดี งาม ความชอบธรรม หรือเพียรพยายามละความชั่ว ทำความดี และชำระจิตของตนให้ผ่องใส

(๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) หมายถึง การมีสติกำกับตัวในการกระทำภารกิจทุกอย่าง ตลอดถึงการมีสติระลึกได้ในสิ่งที่ดีงาม ที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลไม่ปล่อยสติให้ล่องลอยไปกับอารมณ์ ที่มากระทบ

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑),

(๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตชอบ) หมายถึง ความตั้งจิตมั่นคง สงบไม่ฟุ้งซ่าน สม่่าเสมอ แน่วแน่ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บริสุทธิ์ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ผ่อนคลาย ไม่ตั้งเครียดกระด้าง ไม่หดหู่ ท้อแท้ พร้อมทั้งจะใช้งานทางปัญญาให้ได้ผลเต็มที่^{๔๐}

หลักในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธ ครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการหลัก โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ^{๔๑} คือ กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตรกิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์ กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมพิเศษอื่นๆ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร ได้แก่ พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ประกวดมารยาทชาวพุทธ กิจกรรมเข้าค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา) กิจกรรมบริหารจัดการจริยปัญญา เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

๒. กิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์ เช่น กิจกรรมหน้าเสาธง กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ) กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แผ่เมตตา และสงบั้ง (สมาธิ) กิจกรรมพุทธศาสนสุภาษิตวันละบท กิจกรรมน้องไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธง) กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมขณะเข้าห้องเรียน

๓. กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน ประกอบด้วย กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหาร ก่อนการรับประทานอาหารกิจกรรมรับประทานอาหารอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่า ไม่ดั่ง ไม่โกหก ไม่เหลือ กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหาร กิจกรรมนั่งสมาธิ ก่อนเรียน

๔. กิจกรรมก่อนเลิกเรียน ประกอบด้วย กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

๕. กิจกรรมประจำสัปดาห์ ประกอบด้วย กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์ กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด)

๖. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมขึ้นในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น ในวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมิมบูชา เป็นต้น โดยมีดังนี้

(๑) กิจกรรมในวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และ วันเข้าพรรษา สถาน - ศึกษา ผู้ปกครอง และชุมชนร่วมกิจกรรม เช่น ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา ฟังพระเทศนา (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม) เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา

(๒) หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนแห่เทียนพรรษา

(๓) สถานศึกษาจัดบรรยากาศวันสำคัญทางศาสนาโดยประดับธงทิวสีเหลืองเชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

^{๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๔๑} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๙๖.

๗. กิจกรรมพิเศษอื่นๆ เช่น กิจกรรมไขปัญหาธรรม กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี กิจกรรมอาสาตาวีเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม) กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม กิจกรรม ต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม) กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสมานทานศีลในวันพระกิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยาваจาอ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา กิจกรรมต้นไม้อธิฐานกิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง) และกิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเช้าพรรษา^{๔๒}

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสอนอยู่ ๔ แบบ คือ (๑) แบบสากัจฉา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในระบบของการจัดการเรียนการสอนพระพุทธศาสนาในปัจจุบันได้อย่างดี และไม่มีล้าสมัย มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในบทเรียนนั้นๆ เกิดความศรัทธาขึ้นที่ตัวผู้เรียนทำให้สามารถเข้าใจถึงความจริงของกฎธรรมชาตินำมาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตประจำวันได้

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอมือ จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๘ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๘ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กรมการศาสนา, (๒๕๕๑, หน้า ๒๐)	แนวทางการจัดการเรียนการสอนในระดับมัธยมมีดังนี้ (๑) สารสำคัญของการเรียนรู้ต้องให้เหมาะสม (๒) การสอนจะต้องมีเหตุผล (๓) การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอเป็นสิ่งจำเป็น (๔) การนำไปประพฤติดีนั้น
บุญชม ศรีสะอาด, (๒๕๕๗, หน้า ๔)	การเลือกวิธีการสอนว่า มีองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้ (๑) ต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของบทเรียน (๒) ต้องสอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาสาระที่จะสอน (๓) วิธีสอนบางวิธีไม่สามารถใช้กับผู้เรียนได้ทุกระดับ (๔) การสอนในแต่ละวิธีต้องกำหนดเวลาให้เพียงพอ (๕) สถานที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องพิจารณา (๖) จำนวนผู้เรียนมีมากน้อยเพียงใด

^{๔๒} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิพุทธ, หน้า ๘๗ - ๑๐๐.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๑, หน้า ๑๓)	การสอนของพระพุทธเจ้ามี ๔ แบบ ได้แก่ (๑) แบบสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (๒๕๔๗, หน้า ๙๖)	หลักในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธ (๑) กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร (๒) กิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์ (๓) กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน (๔) กิจกรรมก่อนเลิกเรียน (๕) กิจกรรมประจำสัปดาห์ (๖) กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (๗) กิจกรรมพิเศษอื่นๆ

๒.๒.๖ พัฒนาการของนักเรียน

ในหลักจิตวิทยา นักจิตวิทยาได้แบ่งลักษณะพัฒนาการของวัยรุ่น หรือวัยเด็กนักเรียนมัธยมศึกษา โดยเริ่มตั้งแต่อายุ ๑๒ - ๑๔ ปี มีรายละเอียดดังนี้

๑. พัฒนาการทางร่างกาย พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยนี้เป็นไปอย่างรวดเร็ว จนทำให้เด็กวัยรุ่นเองตระหนักในการเปลี่ยนแปลง และมีความวิตกกังวล ดังนั้น ทั้งผู้ปกครองและครูควรเตรียมเด็กได้เข้าสู่วัยรุ่นอย่างราบรื่น โดยการอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย โดยเฉพาะความแตกต่างระหว่างบุคคลและให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการออกกำลังกาย การรับประทานอาหารอัตรโมทัศน์ ของเด็กขึ้นอยู่กับความรู้ตัวเองว่าเป็นคนสวยหรือไม่สวยมีรูปร่างดีหรือไม่ดี พัฒนาการทางร่างกายของเด็กวัยนี้ มีดังต่อไปนี้

๑.๑) วัยรุ่นเริ่มต้นมีการเจริญเติบโตทางด้านร่างกาย มีการเปลี่ยนแปลงทางความสูงและน้ำหนักรวดเร็วมาก (Growth Spurt) การเปลี่ยนแปลงนี้将有ความแตกต่างระหว่างเพศ เด็กหญิงจะเริ่มเมื่ออายุประมาณ ๑๑ ปี ผู้ชายเริ่มราวๆ ประมาณ ๑๓ ปี

๑.๒) การเปลี่ยนแปลงของอวัยวะสืบพันธุ์ ก็จะมีพัฒนาขึ้นในวัยแรกรุ่น (Puberty) เนื่องจากฮอร์โมนเกี่ยวกับการเจริญเติบโตที่ต่อมพิทูอิทารี (Pituitary Gland) หรือต่อมใต้สมองได้ สร้างขึ้นเด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงของรังไข่ และมีการตกไข่ (Ovulation) และการเพิ่มฮอร์โมนที่เรียกว่า เอสโตรเจนส์ (Estrogens) ในสายเลือด สำหรับเด็กชายจะมีการเพิ่มขนาดของอวัยวะสืบพันธุ์ มีการสร้างเซลล์สืบพันธุ์เพิ่มขึ้น และเพิ่มฮอร์โมนของผู้ชายที่เรียกว่า แอนโดรเจนส์ (Androgens)

๑.๓) การเปลี่ยนแปลงทุติยภูมิทางเพศ (Secondary Sex Characteristics) จะปรากฏเป็นระยะการแตกเนื้อหนุ่มสาว เด็กหญิงจะเพิ่มขนาดของหน้าอก และสะโพก มีรูปร่างอวบขึ้น เด็กชายจะมีไหล่กว้างขึ้น มีกล้ามเนื้อที่แข็งแรงการเปลี่ยนของเสียง เป็นต้น

๑.๔) อัตราการเจริญเติบโตของส่วนต่างๆ ของร่างกาย อาจเกิดขึ้นไม่พร้อมกัน หรือเวลาเดียวกัน เช่น เด็กบางคนจะมีการเปลี่ยนแปลงขนาดของเท้าทั้งยาวและใหญ่ขึ้น เด็กวัยรุ่น มักจะมีความวิตกกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย

๑.๕) เด็กหญิงจะมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างรวดเร็วสุดยอตราวๆ ๑๒ ปี ส่วนเด็กชายจะมีระยะสุดยอตราวๆ ๑๔ ปี หลังจากนั้นการเจริญเติบโตจะเริ่มช้าลง แต่ทั้งชายหญิงจะยังคงเจริญเติบโตต่อไป ทั้งทางด้านความสูงและน้ำหนัก เด็กชายส่วนมากจะหยุดการเจริญเติบโตราวๆ อายุ ๒๑ ปี แต่บางคนก็ยังคงเปลี่ยนแปลงโตได้หยุดจนถึงอายุ ๒๕ ปี สำหรับเด็กหญิงจะหยุดการเจริญเติบโตเมื่ออายุราวๆ ๑๗ ปี แต่บางคนก็ยังคงจะเจริญเติบโตต่อไปจนถึงอายุ ๒๑ ปี

๒. พัฒนาการทางเชาวน์ปัญญา พือาเจต์ ไดให้ชื่อขั้นพัฒนาการของเด็กวัยรุ่นหรือวัยรุ่นมัธยมศึกษาว่า “Formal Operations” แต่พัฒนาการทางสติปัญญาของเด็กวัยรุ่นบางคนยังอยู่ระหว่าง “Concrete Operations” และ “Formal Operations” แต่ในที่สุดก็จะถึงขั้น “Formal Operations” ซึ่งเด็กจะสามารถคิดได้แบบผู้ใหญ่ เนื่องจากเด็กวัยรุ่นสามารถที่จะคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ เด็กวัยรุ่นนี้จึงมีความสนใจในปรัชญาชีวิต ศาสนา สามารถที่จะใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ สามารถคิดเหตุผลได้ทั้งอนุมานและอุปมานและจะมีหลักการ เหตุผลของตนเองเกี่ยวกับความยุติธรรม ความเสมอภาค และมนุษยธรรม การสอนเด็กวัยรุ่นควรจะทำให้เด็กรู้จักคิดเป็นต้นว่า การแก้ปัญหาโดยใช้หลักวิทยาศาสตร์ การสอนความคิดรวบยอดอาจจะเริ่มจากความคิดรวบยอดที่มีความหมายกว้าง และบอกคุณลักษณะที่สำคัญที่เน้นหลักๆ ไป

๓. พัฒนาการทางบุคลิกภาพ เด็กในวัยนี้เป็นวัยที่สนใจในตนเอง อยากรู้ว่าตนเป็นใคร ซึ่งเป็นคำถามที่ตอบได้ยาก เด็กวัยรุ่นจะต้องมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและยอมรับ และจะต้องมีความเข้าใจบทบาทของตนในสังคม และความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม ถ้าเด็กในวัยนี้สามารถจะตอบคำถามว่า ตนคือใคร ก็จะไม่มีปัญหาในการปรับตัว จะมีความคิดเป็นของตนเอง และไม่ตามอย่างเพื่อน ในทางที่ผิด นอกจากนี้ จะมีจุดประสงค์ของชีวิตที่แน่นอนเกี่ยวกับอาชีพ อิริคสัน เรียกวัยรุ่นว่า Identity Role Confusion เด็กที่ไม่รู้จักว่าตนคือใครจะเผชิญกับปัญหาที่อิริคสันเรียกว่า Identity Crisis เด็กจะรู้สึกสับสนในบทบาทของตนในสังคม มีปัญหาในการปรับตัวกับเพื่อนร่วมวัย ทั้งเพศชายและหญิง เพราะมีทัศนคติต่อตนเองในทางลบไม่มีความเชื่อมั่นในตนเองและทำให้เด็กวัยรุ่นนี้มีปัญหาในการเรียนรู้ ไม่มีจุดประสงค์ของชีวิตอิริคสัน กล่าวว่า สังคมปัจจุบันมีความโน้มเอียงที่จะส่งเสริมให้เด็กวัยรุ่นมีปัญหาคือจะค้นพบว่า ตนคือใคร เพราะมีบทบาทต่างๆ ในสังคมที่เด็กวัยรุ่นจะสำรวจไปเรื่อยๆ โดยไม่มีการผูกมัดตนเองว่า บทบาทที่ตนเองควรจะได้รับคืออะไร ในวัฒนธรรมบางแห่ง หรือสังคมโบราณมักจะมีการช่วยเด็กวัยรุ่นเลือกบทบาทที่จะเป็นผู้ใหญ่ โดยมีพิธีกรรมเป็นพิเศษ

๔. พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม ซึ่งอารมณ์ของเด็กวัยรุ่นค่อนข้างจะรุนแรงและเปลี่ยนแปลงง่าย ความตึงเครียดของอารมณ์เด็กวัยรุ่น บางครั้งจะเนื่องมาจากการปรับตัวเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย ความไม่ชอบหรือไม่พอใจในการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการทางอารมณ์ของวัยรุ่น มีความสัมพันธ์กับพัฒนาการทางร่างกาย ถ้าเด็กวัยรุ่นมีวุฒิภาวะเกี่ยวกับพัฒนาการทางร่างกายเร็ว จะช่วยพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมให้เร็วขึ้นด้วย เนื่องจากวัยรุ่นเป็นวัยที่ค่อนข้างจะ

เอาตัวเองเป็นศูนย์กลางเหมือนวัยอนุบาล จะแตกต่างกันโดยที่วัยอนุบาลไม่ได้คำนึงว่าคนอื่นจะคิดอย่างไร ส่วนวัยรุ่นจะเป็นห่วงว่า คนอื่นจะคิดอย่างไร โดยเฉพาะเพื่อนร่วมวัย เด็กวัยรุ่นที่มีปัญหาเกี่ยวกับการปรับตัว มักจะมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพจิตคือ มักจะมีความรู้สึกลึบซึมเศร้า (Depression) วัยรุ่นหญิงจะมีปัญหาเกี่ยวกับความรู้สึกลึบซึมเศร้ายากกว่าวัยรุ่นชายความรู้สึกลึบซึมเศร้าอาจจะเป็นเหตุให้เด็กวัยรุ่นมีปัญหาทางความประพฤติ เช่น ทดลองยาเสพติดและถ่วงร่นแรงก็อาจจะถึงกับพยายามฆ่าตัวเอง เพื่อนร่วมวัยมีความสำคัญต่อวัยรุ่นมาก วัยรุ่นมักจะคบเพื่อนที่มีความสนใจและมีค่านิยมร่วมกัน การคบเพื่อนของวัยรุ่นหญิงมักจะจริงจัง และมีเพื่อนสนิทที่จะปรับทุกข์สุขกันได้ ส่วนวัยรุ่นชายอาจจะเป็นเพื่อนที่ร่วมสนุก แต่มักจะไม่สนิทเหมือนวัยรุ่นหญิง นอกจากเด็กวัยรุ่นชายและหญิงจะมีเพื่อนเพศเดียวกันแล้ว เด็กวัยรุ่นเริ่มสนใจที่จะมีเพื่อนต่างเพศ การคบหาเพื่อนต่างเพศอาจจะมีอยู่หลายระดับ เป็นต้นว่า เป็นเพื่อนกับแบบคบเพื่อนเพศเดียวกัน หรืออาจจะชอบกันแบบคู่รักก็มี ความสัมพันธ์ที่ค่อนข้างจะจริงจัง^{๔๓}

สรุปได้ว่า การพัฒนานักเรียนจะแบ่งเป็นการพัฒนาทางด้านร่างกาย เป็นการเปลี่ยนแปลงของร่างกายโดยเฉพาะความแตกต่างกันระหว่างบุคคล การพัฒนาทางด้านเชาว์ปัญญา สามารถที่จะใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ สามารถคิดเหตุผลได้ทั้งอนุมานและอุปมาน และจะมีหลักการเหตุผลของตนเอง ด้านบุคลิกภาพ จะต้องมีความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงด้านร่างกายและยอมรับ เข้าใจบทบาทของตนในสังคม การพัฒนาทั้งสามด้านจะต้องพัฒนาให้ไปพร้อมๆ กัน อย่าพัฒนาด้านใดด้านหนึ่งมากกว่า พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม มีความสัมพันธ์กับพัฒนาทางร่างกาย ถ้าเด็กวัยรุ่นมีวุฒิภาวะเกี่ยวกับพัฒนาการทางร่างกายเร็ว จะช่วยพัฒนาการทางอารมณ์และสังคมให้เร็วขึ้นด้วย

พัฒนาการของนักเรียน และผลการศึกษานักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลพัฒนาการของนักเรียน เพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพ้อ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๙ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๙ พัฒนาการของนักเรียน

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สุรางค์ ไคว์ตระกูล, (๒๕๕๓, หน้า ๘๖ – ๙๐)	ในหลักจิตวิทยา นักจิตวิทยาได้แบ่งลักษณะพัฒนาการของวัยรุ่น หรือวัยเด็กนักเรียนมัธยมศึกษา มีรายละเอียดดังนี้ (๑) พัฒนาการทางร่างกาย (๒) พัฒนาการทางเชาว์ปัญญา (๓) พัฒนาการทางบุคลิกภาพ (๔) พัฒนาการด้านอารมณ์และสังคม

^{๔๓} สุรางค์ ไคว์ตระกูล, จิตวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๖ - ๙๐.

๒.๓ บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

บทบาทของพระสอนศีลธรรมในฐานะที่เป็นครูที่จะต้องเตรียมการในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

๑. วิธีการเสริมสร้างความศรัทธาแก่ผู้เรียน

การเสริมสร้างศรัทธาเป็นเรื่องสำคัญมาก ผู้เรียนระดับประถมวัยประมาณไม่เกิน ๖ ปี และ เรียนระดับประถมศึกษา อายุประมาณ ๖-๑๐ ปี เป็นช่วงสำคัญที่ผู้เรียนกำลังหล่อหลอมความเข้มแข็งในเชิงจริยธรรม ครูผู้สอนควรปลูกฝังด้วยโอวาท ๓ ให้เข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา คือ ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ มุ่งให้เกิดภาพการเรียนรู้ที่ตัวผู้เรียน คือ เป็นคนอ่อนโยน วานอนสอนง่าย เคารพและเชื่อฟังพ่อแม่ผู้ปกครองและฝึกปฏิบัติตนตามหลักธรรม และมีศรัทธาในพระรัตนตรัย ส่วนผู้เรียนระดับมัธยมศึกษา มีอายุตั้งแต่ ๑๑ ปีถึง ๑๗ ปี ซึ่งเป็นช่วงวัยรุ่น ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางร่างกายจิตใจ บุคลิกภาพ มีความเห็นใจตนเอง เหตุการณ์บุคคลสิ่งแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของสังคม กิจกรรมเพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาอย่างจริงจังจะต้องเลือกให้เหมาะสมกับวุฒิภาวะความสนใจ เอื้อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อพระศาสนา^{๔๔}

๒. วิธีการด้านบุคลิกภาพของความเป็นครู

แต่เดิมมาถ้าจะมีการแสดงประเพณีใดก็ตาม ผู้ที่แสดงเป็นครูต้องเลือกคนที่หน้าตาเคร่งขรึม ยิ้มยาก แต่งกายลำสมัย อายุมาก พูดจาเสียงดัง ท่าทางดู เจ้าระเบียบ ปัจจุบันนี้ ความคิดดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว ครูสมัยใหม่มีใช้ครูที่คร่ำครึ เป็นกันเองสามารถใช้ภาษาสื่อความหมายกับเด็กวัยรุ่นได้ และเข้าใจความรู้สึกนึกคิดของนักเรียนว่า เขากำลังสนใจใคร่เรื่องอะไร ครูที่มีบุคลิกภาพดีไม่จำเป็นต้องเป็นหนุ่มหล่อ สาวสวย ครู คือ ธรรมดานี้เอง แต่ได้ฝึกหัดกิริยาวาจาดีแล้ววางตนได้เหมาะสมกับสถานภาพของครูตามประเพณีไทย ครูเป็นผู้ที่มีความรู้ และมีประสบการณ์ชีวิตมากกว่าศิษย์ ครูจึงสามารถเป็นกัลยาณมิตรที่คอยชี้แนะและช่วยเหลือศิษย์อยู่เสมอ ครูนั่นนอกจากจะมีกิริยาวาจาดีแล้ว จิตใจของครูต้องดีด้วย มีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ทำตนเป็นตัวอย่างให้ศิษย์ได้เลียนแบบการดำเนินชีวิตที่ดีงาม^{๔๕} เมื่อครูมีจิตใจที่รักศิษย์ความเมตตาจะฉายออกมาจากใจเป็นกิริยาที่สุภาพ อ่อนโยน ยิ้มแย้มแจ่มใส นักเรียนได้เรียนกับครูแล้วเกิดความรู้สึกสบายใจ เลื่อมใสอยากเรียนด้วย ขอให้เรามาช่วยกันสร้างบุคลิกภาพของครูเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างศรัทธา

๓. วิธีการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์และระหว่างเพื่อนนักเรียน

มนุษย์มีใจเป็นใหญ่ หากครูมีใจรักการสอน รักและเข้าใจศิษย์ย่อมทำให้ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันความสัมพันธ์ที่ดี หมายถึง การที่ทั้งสองฝ่ายเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แสดงความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รับฟังการวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผล ทำงานร่วมกันได้ เรียนรู้และช่วยกันแก้ปัญหาได้ ทั้งครูและศิษย์ต่างมีเจตคติที่ดีต่อกันความสัมพันธ์ที่ดีจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าครูใช้วิธีเดินเข้าห้องเรียนให้นักเรียนอ่านหนังสือแล้วครูยืนอธิบายไปจนจบชั่วโมงก็ออกจากห้องไป การสอนแบบนี้ไม่ต่างอะไรกับการสอนโดยใช้โทรทัศน์หรือเทปบันทึกเสียง เป็นการ

^{๔๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๕/๑๘๑ - ๑๘๙.

^{๔๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาธรรม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๗-๒๓๙.

ส่งความรู้ทางเดียวโดยไม่เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบนักเรียนน่าจะเกิดความรู้สึกอึดอัด เมื่อครูเดินเข้าห้องเรียนด้วยสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเริ่มต้นบทเรียนด้วยการทักทายนักเรียน คุยกันถึงเหตุการณ์ข่าวหรือเรื่องที่น่าสนใจเกี่ยวกับบทเรียน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เล่า ได้บอก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่ทุกข์ร้อนหรือตื่นเต้นดีใจ ครูแสดงความสนใจ รับฟังและเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แลกเปลี่ยนกันพูดในเวลาและวาระต่างๆ กัน การปฏิบัติดังกล่าวนี้ย่อมทำให้ครูรู้จักศิษย์และศิษย์ก็เกิดความไว้วางใจครู มีความมั่นใจว่าครูเป็นมิตร ความสัมพันธ์ที่ดีได้เริ่มต้นขึ้นแล้วการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนด้วยวิธีการหลากหลาย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้มีส่วนร่วม ครูใช้สื่อการสอนเป็นเครื่องมือที่นักเรียนได้สนทนา ถกเถียงขัดแย้งกันอย่างมีเหตุผลย่อมทำให้นักเรียนต่างได้เรียนรู้ซึ่งกันและกัน ครูคอยจัดแนวทางให้นักเรียนได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันช่วยกันแก้ปัญหา ความสัมพันธ์ที่ดีในหมู่เพื่อนจึงเกิดขึ้น นักเรียนไม่ไขว่หน้าหนีเรียนแฉ่งๆ อยู่อีกต่อไป แต่เป็นมนุษย์ที่เคลื่อนไหว มีชีวิตชีวา

๔. วิธีการเสนอสิ่งเร้าและจุดใจ

นักเรียนมีเจตคติต่อวิชาพระพุทธศาสนาว่าเป็นเรื่องของอุดมคติสูงส่ง ไกลตัว บางครั้งเป็นเรื่องของอิทธิปาฏิหาริย์ เรื่องของอดีตอันยาวนาน และเรื่องของกฎเกณฑ์ที่คอยควบคุมมิให้ทำสิ่งใดได้ดังใจตน ดังนั้น การที่จะสร้างศรัทธาให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตระหนักในความสำคัญของการนับถือศาสนาจึงต้องใช้สื่อสิ่งเร้าเชื่อมโยงให้เห็นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของเขา และช่วยให้เขาประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างแท้จริงนักเรียนแต่ละคนมีวิถีชีวิตมีภูมิหลัง มีความสามารถความสนใจที่แตกต่างกันครอบครัวของนักเรียนมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแตกต่างกันนักเรียนจึงมีความรู้สึกนึกคิดและวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกันด้วย^{๔๖}

๕. วิธีการจัดบรรยากาศและสิ่งแวดล้อม

บรรยากาศของการเรียน เป็นองค์ประกอบอีกประการหนึ่งที่ทำให้การเรียนซ้ำซากจำเจ ดังนั้น การจัดชั้นเรียน การจัดที่นั่งเรียน การจัดป้ายนิเทศและสื่อการเรียนต่างๆ ให้มีลักษณะหลากหลาย จึงช่วยให้การเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเป็นวิชาการที่ทันสมัย น่าค้นหาแสวงหาคำตอบ เกิดการเรียนรู้ที่ดีต่อไป การเปลี่ยนบรรยากาศอาจทำได้ ดังต่อไปนี้

(๑) จัดโต๊ะเรียนใหม่ แทนที่จะนั่งเรียนแถว ก็เปลี่ยนเป็นนั่งรูปตัว U บ้างจัดทำเป็นครึ่งวงกลมบ้าง หรืออาจถอยโต๊ะร่นไปชิดผนังหลักห้อง แล้วเหลือที่ว่างไว้ครึ่งห้อง เพื่อให้ครูและนักเรียนได้นั่งและฝึกหัด

(๒) ถ้าโรงเรียนมีห้องประชุม ห้องจริยศึกษา ครูอาจพานักไปเรียนยังห้องที่ว่างนั้น เพื่อความสะดวกในการใช้สื่อและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ต้องการให้นักเรียนได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในการเรียน

(๓) ถ้าสถานที่อำนวย ครูอาจเปลี่ยนบรรยากาศโดยพานักเรียนไปนั่งเรียนที่สนามใต้ร่มไม้ท่ามกลางธรรมชาติที่ความสงบเพียงพอ

^{๔๖} กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๔), หน้า ๑๘๒-๑๘๔.

(๔) ถ้าโรงเรียนอยู่ใกล้วัดและมีโบสถ์วิหารที่กว้างขวางพอ ครูควรนำนักเรียนไปเรียนที่โบสถ์ วิหาร หรือศาลาการเปรียญเป็นบางครั้ง เพราะวัดและพระสงฆ์เป็นแหล่งวิทยาการที่ดีในการเรียนรู้พระพุทธศาสนามีผู้กล่าวว่า บรรยาภาศในการเรียนวิชาพระพุทธศาสนา ควรจะมีลักษณะแจ่มใสร่าเริง แต่ไม่ถึงกับต้องเล่นเกม ร้องเพลงหรือกระโดดโลดเต้น เพราะนักเรียนเริ่มเข้าวัยรุ่นแล้ว ควรฝึกให้รู้จักสงบและคิดไตร่ตรองอย่างผู้ใหญ่

พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนคน ๓ วิธีด้วยกัน ท่านเรียกแต่ละวิธีว่า “ปาฏิหาริย์” แปลว่า สิ่งน่าอัศจรรย์ หมายความว่า มีผลสำเร็จอย่างน่าอัศจรรย์ เพราะสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้น วิชชญาณได้ และมีการเปลี่ยนแปลงไปได้ถึงขั้นเป็นพระอริยบุคคล วิธีสอนทั้ง ๓ นั้น^{๔๗} คือ

๑. อิทธิปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการใช้ความสามารถพิเศษ เพื่อปราบคนร้ายๆ ที่ไม่ยอมรับคำสอนง่ายๆ ให้สิ้นพยศ

๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ การสอนโดยวิธีดักทายใจ วิธีนี้พระองค์ทรงใช้กับบุคคลประเภทอุคฆิฏฺฐัญญ และวิปจิตัญญ

๓. อนุสาสนีปาฏิหาริย์ การสอนด้วยการบรรยายองค์เดียว หรือการบรรยายแบบโต้ตอบสนทนา พระองค์ทรงใช้วิธีนี้กับคนประเภทเนยยะ

เรื่องปาฏิหาริย์ ๓ นี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับการสอนคนอย่างแนบเนียน เพราะพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า “พรหมจรรย์ใด ถ้าศาสดาเป็นเถระ รู้ราตรีนาน บวชนาน ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ แต่ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของศาสดานั้น...ไม่เป็นเถระ...ไม่เป็นผู้เชี่ยวชาญ...ไม่สามารถเพื่อจะกล่าวพระสัทธรรมได้โดยชอบ ไม่สามารถเพื่อแสดงธรรมให้มีปาฏิหาริย์ข่มขู่ปรับบาวาที่เกิดขึ้นแล้วได้ด้วยดีโดยชอบธรรม พรหมจรรย์นั้น ย่อมไม่ครบถ้วน บริสุทธิ์บริบูรณ์”^{๔๘}

วิธีสอนแบบโยนิโสมนสิการว่า วิธีนี้เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะฐานของความคิดในระบบการดำเนินชีวิตที่ดี คนเราจะมีความสุขอย่างแท้จริง ก็ต้องดำเนินชีวิตให้ถูกต้องทั้งต่อตนเองและสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคมและธรรมชาติ ขั้นตอนการสอนโดยวิธีการสอนแบบโยนิโสมนสิการ และวิธีคิดตามหลักพุทธธรรม

ลีลาการสอนหรือพุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธี คือ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งแม้ที่เป็นเพียงธรรมิกถา หรือการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงเห็นจัง ดังจูมมือไปดูให้เห็นกับตา

๒. สมาทปนา ชวนใจให้ยอมรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติ หรือหัดทำก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ

๓. สมุตตเตชนา เราใจให้อาจหาญกล้ากล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้นเกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจริงได้ สู้งานไม่หวั่นระย่อ ไม่กลัวเหนื่อยยาก

^{๔๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๔๘๓-๔๘๖/๒๑๔-๒๑๖.

^{๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๒-๑๓๔/๑๓๑-๑๓๕.

๔. สัมผัสสนา ปลอดภัยโลมใจให้สดชื่นร่าเริงคือ บำรุงจิตให้ชุ่มชื้นเบิกบานโดย ชีให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟัง มีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ

สรุปได้ว่า ใน ๔ ข้อนี้ จำสั้นๆ ว่า ชีให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ ใ้ให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือแจ่มแจ้ง จูงใจ แก่ล้ากล้า ร่าเริง ก็ได้^{๔๔}

๖. กลวิธีและอุบายประกอบการสอนพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

กลวิธีและอุบายประกอบการสอนในพระพุทธศาสนานั้น ได้นำเอาแบบอย่างการสอนมาจากพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงสอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่าย หรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยากหรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ทรงรู้เข้าใจสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์ ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้งไม่หวังผลตอบแทน ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี ดังที่ได้แสดงดังต่อไปนี้

๖.๑) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ

การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำได้แม่นยำ เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีอรรถรสยิ่งขึ้นเช่น เมื่อจะอธิบายให้เห็นว่า คนมีความปรารถนาดี อยากช่วยทำประโยชน์แต่หากขาดปัญญา อาจกลับทำลายประโยชน์เสียก็ได้ ก็เล่านิทานชาดก เรื่อง ลิงเผ่าสวน หรือคนขายเหล้า เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงใช้อุทาหรณ์และนิทานประกอบการสอนมากมายเพียงใดจะเห็นได้จากการที่ในคัมภีร์ต่างๆ มีการยกอุทาหรณ์ และนิทานปรากฏ อยู่ทั่วไปเฉพาะคัมภีร์ชาดกอย่างเดียวก็มีนิทานชาดกถึง ๕๔๗ เรื่อง

๖.๒) การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา

คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นามธรรม เปรียบเทียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็รูปธรรมหรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้ความหนักแน่นเข้า

การใช้ข้ออุปมานี้จะเป็นกลวิธีประกอบการสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุด มากกว่ากลวิธีอื่นใด

๖.๓) การใช้อุปกรณ์การสอน

ในสมัยพุทธกาล ย่อมไม่มีอุปกรณ์สื่อสารที่ใช้ในการเรียนการสอนต่างๆ ที่จัดทำขึ้น โดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นอย่างกว้างขวาง หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็คงต้องอาศัยวัตถุสิ่งของที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่างๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

อีกประการหนึ่ง คำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีบันทึกไว้ก็เป็นคำสอนที่ตรัสแก่ผู้ใหญ่และเป็นเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม ทั้งสอนเคลื่อนที่ไปในดินแดนแคว้นต่างๆ อย่างอิสระชนิตที่ผู้สอนไม่มีทรัพย์สินสมบัติติดตัว ด้วยเหตุนี้ ความจำเป็นที่จะใช้อุปกรณ์จึงมีน้อยและโอกาสที่จะอาศัยอุปกรณ์ก็เป็นไปได้ยาก

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒-๑๐.

นอกจากนั้น การใช้ข้ออุปมาต่างๆ ก็จะสามารถกว่า และให้ความเข้าใจชัดเจนอยู่แล้ว แม้เมื่อใช้ของจริงเป็นอุปกรณ์ก็มักใช้ในแง่อุปมาอีกนั่นเอง จึงปรากฏว่า คำสอนในแง่อุปมาก็มีมากมาย แต่ไม่ค่อยปรากฏการใช้อุปกรณ์การสอน

อย่างไรก็ดี มีตัวอย่างการใช้พระพุทธรูปเจ้าทรงใช้อุปกรณ์การสอนเหมือนกันโดยทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อยๆ ซึ่งเข้าใจจากวัตถุได้กว่านามธรรม

๖.๔) การทำเป็นตัวอย่าง

วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่มีพระพุทธรูปเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือ พระจริยวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั่นเอง

๖.๕) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่

การเล่นภาษาและเล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมปฏิภาณ ข้อนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึงพระปรีชาสามารถของพระพุทธรูปเจ้าที่มีความรอบรู้ไปทุกด้านเมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรองพระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสด บางทีเขาทูลถาม หรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดั่งามพระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดั่งาม คำสนทนาโต้ตอบแบบนี้มีอรรถรสอยู่แต่ในภาษาเดิม แผลออกสู่ภาษาอื่นย่อมเสียอรรถรสเสียความหมาย ยกตัวอย่างให้เห็นง่ายๆ เช่น ในภาษาไทยว่า “ปากกาหัก” อาจใช้ในความหมายต่างกันได้ในภาษาไทย แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอื่น ย่อมเสียอรรถรส

บางครั้งผู้มาเฝ้าบริภาษพระองค์ ด้วยคำพูดต่างๆ ที่รุนแรงยิ่งพระองค์ทรงยอมรับคำบริภาษนั้นทั้งหมดแล้ว ทรงแปลความหมายอธิบายเสียใหม่ให้เป็นเรื่องที่ดั่งาม เช่น กรณีของเวรัญ พราหมณ์^{๕๐} และสีหเสนบดีผู้รับเป็นศิษย์ของนิครนถ์นาฏบุตร^{๕๑} เป็นต้น

แม้ในด้านการสอนหลักธรรมทั่วไป พระองค์ก็ทรงรับเอาคำศัพท์ที่มีใช้อยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายให้ใหม่ ซึ่งเป็นวิธีการช่วยให้ผู้ฟัง ผู้เรียนหันมาสนใจ และกำหนดคำสอนได้ง่าย เพียงแต่มาทำความเข้าใจเสียใหม่เท่านั้น และเป็นการช่วยให้มีการพิจารณาเปรียบเทียบไปในตัวด้วยว่าอย่างไรถูก อย่างไรผิดอย่างไรจึงเห็นได้ว่า คำว่า พรหม พราหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชายัญ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาด้วยทั้งสิ้น แต่มีความหมายต่างออกไปเป็นอย่างใหม่

๖.๖) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล

การเลือกคน เป็นอุบายสำคัญในการเผยแผ่พระศาสนา ในการประกาศธรรมของพระพุทธรูปเจ้าเริ่มแต่ระยะแรกประดิษฐานพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงดำเนินพุทธกิจด้วยพระพุทธานุบายอย่างที่ว่า การวางแผนที่ได้ผลยิ่ง ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง ควรไปโปรดใครก่อน

^{๕๐} วิมทา. (ไทย) ๑/๑-๑๕/๑-๘.

^{๕๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๙๐-๒๙๔/๑๐๘-๑๑๖.

๖.๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส

ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิดปรีชาไหวพริบหรืออินทรีย์ ก็ต้องมีความอดทนไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้นทำ แต่ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส ก็ต้องมีความฉับไวที่จะจับมาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ปล่อยให้ผ่านไปเสียเปล่า แม้ในการเผยแผ่ศาสนาแก่คนส่วนใหญ่ พระพุทธเจ้าก็ทรงปฏิบัติตามจังหวะและโอกาสด้วย เช่น ในระยะแรกประกาศพระศาสนา ณ วันมาฆปุณณมี หลังตรัสรู้ ๑ ปี เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวันพระสงฆ์สาวกมาชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของพระสงฆ์ก่อนที่จะแยกย้ายกันไปบำเพ็ญศาสนกิจ

๖.๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ

ถ้าผู้สอนๆ อย่างไม่มีอึดตาย ตัดค้นหา มานะ ทิฎฐิ เสียให้เหลือน้อยที่สุด ก็จะมีไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกดูถูกลงกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรยอมก็ต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัวว่าเขาเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตามก็ยอมตามสมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอกก็ปลอก

๖.๙) การลงโทษและการให้รางวัล

มีคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นแล้วว่า

“ท่านผู้เจริญทั้งหลาย น้าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏ ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคทรงแนะนำบริษัทอย่างดีเช่นนี้ โดยไม่ต้องใช้อาชญา โดยไม่ต้องใช้ศัสตราเลย”^{๕๒} ซึ่งแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ทรงแสดงไปตามเนื้อหาพระธรรม ไม่กระทบกระเทือนใคร อย่างที่ว่า

“ก็ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยกย่องบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท โดยที่แท้ทรงชี้แจงให้เห็นชัด ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ เราใจให้อาจหาญแก้อ้าวกล้า ปลอกขโลมใจให้สดชื่นร่าเริงด้วยธรรมมีเถา”^{๕๓}

“ภิกษุพึงรู้จักการยกย่อง และการตำหนิ ครั้นรู้แล้วไม่พึงยกย่อง ไม่พึงตำหนิ พึงแสดงธรรมเท่านั้น”^{๕๔}

^{๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๗๐/๔๕๕.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๗/๔๘๑.

^{๕๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๒๖/๓๙๒.

ข้อความนี้ ดีความไปได้ถึงว่า ไม่ใช่วิธีลงโทษและให้รางวัล แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงใช้การขมกย่องบ้าง ก็เป็นไปในรูปการยอมรับคุณงามความดีของผู้นั้น กล่าวชมโดยธรรมให้เขามั่นใจในการทำความดีของตน แต่ไม่ให้เกิดเป็นการเปรียบเทียบคนอื่นลง บางทีทรงชมเพื่อให้ถือเป็นตัวอย่าง หรือเพื่อแก้ความเข้าใจผิดให้ตั้งทัศนคติที่ถูกต้อง เช่น ทรงชมพระนันทกะ^{๕๕} ชมพระสุชาตะ ชมพระลูกภูกัณทียะ ชมพระวิสาขปัญจาลบุตร^{๕๖} และทรงตักเตือนพระนันทกะ^{๕๗} เป็นต้น

๖.๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นต่างครั้งต่างคราว ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไปไม่มีที่สุด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการ และกลวิธีต่างๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้งเฉพาะคราวไป อย่างไรก็ตาม การได้เห็นตัวอย่างการแก้ปัญหาเช่นนี้ อาจช่วยให้เกิดความเข้าใจในแนวทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้บ้าง^{๕๘}

๗. แนวการสอนพุทธวิธี มีดังต่อไปนี้

แนวการสอนพุทธวิธีนั้น เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไปทั้งเทวดาหรือมนุษย์ ตามพระนามที่ได้รับยกย่องว่า สตถา เทวมนุสสาน ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงสอนตามระดับชั้นความรู้ของพุทธบริษัททั้งหลายให้ได้เข้าถึงธรรม ได้บรรลุธรรมตามขั้นต่างๆ ดังนี้

๗.๑) วิธีสอนแบบอุปมา อุปไมย

วิธีสอนแบบอุปมา อุปไมย หมายถึง วิธีสอนโดยการบรรยายเนื้อหาเปรียบเทียบกับคนสัตว์หรือสิ่งของเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและมองเห็นภาพเกิดมโนทัศน์ง่ายชัดเจนสมจริงใช้วิธีการบรรยายอธิบายเนื้อหาเป็นนามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจยาก เปรียบเทียบกับสิ่งที่นักเรียนจะเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยจะต้องเลือกตัวอย่างสิ่งของที่น่ามาเปรียบเทียบกับอุปมาอุปไมยที่ชัดเจนและตรงกับเนื้อหา ตรงกับจุดมุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้นๆ มากที่สุด

๗.๒) วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา

วิธีสอนแบบปจฉาวิสัชนา หมายถึง วิธีสอนที่ใช้การถาม-ตอบ ระหว่างผู้สอนกับนักเรียน โดยผู้สอนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบ หรือนักเรียนเป็นผู้ถาม นักเรียนเป็นผู้ตอบเพราะในการถาม – ตอบนี้ ผู้สอนจะไม่ตอบคำถามเอง แต่จะกระตุ้นเร้าหรือส่งเสริมให้นักเรียนช่วยกันตอบ เป็นวิธีทำให้นักเรียนเกิดปัญญาขึ้นในตนเอง คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

๗.๓) วิธีสอนแบบธรรมสากัจฉา

การสอนแบบธรรมสากัจฉา หมายถึง วิธีสอนที่ผู้สอนเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีล หรือการขาดหลักธรรม ให้นักเรียนสนทนากันจนได้ข้อสรุปความรู้ทางธรรม โดยมีลักษณะการสนทนา ดังนี้

^{๕๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๙๘-๔๑๕/๔๕๒-๔๖๙.

^{๕๖} ส.น. (ไทย) ๑๖/๒๔๑/๓๓๓-๓๓๔.

^{๕๗} วิมพา. (ไทย) ๒/๕๔๗-๕๕๑/๖๒๓-๖๒๕.

^{๕๘} เสถียร โกเศศ, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, ๒๕๓๕), หน้า ๓๓.

(๑) อภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่ นักเรียน จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้
 (๒) ซักถามกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียน นักเรียนกับครูผู้สอน โดยนักเรียนเป็นฝ่ายถาม หรือเป็นฝ่ายตอบสลับกัน หรือนักเรียนและครูผู้สอนผลัดกันถาม-ตอบ จนนักเรียนสรุปหลักธรรมได้

(๓) ตั้งตัวแทนขึ้นซักถามกันระหว่างนักเรียนสองฝ่ายจนสรุปหลักธรรมได้
 วิธีสอนแบบนี้เหมาะกับนักเรียนที่มีพื้นฐานความรู้ในเนื้อหาพอสมควรและต้องการที่จะหาความกระจ่างในเนื้อหาเพิ่มขึ้น วิธีการนี้ใช้ได้กับนักเรียนจำนวนน้อย และมีความสามารถในการใช้ภาษา การซักถาม ได้ตอบ แสดงความคิดเห็น อภิปราย อธิบายได้ดีพอสมควร^{๕๙}

๗.๔) วิธีสอนแบบอริยสัจ ๔

การสอนแบบอริยสัจเป็นทางแก้ปัญหาตามพุทธวิธี เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ โดยผู้เรียนพยายามค้นคิดการแก้ปัญหาต่างๆ โดยใช้ลำดับขั้นตอนทั้ง ๔ ขั้นของอริยสัจ เป็นแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง วิธีสอนแบบอริยสัจ ๔ มีขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ๔ ขั้นตอน ดังนี้

(๑) ขั้นกำหนดปัญหา หรือขั้นทุกข์ ครูช่วยนักเรียนให้ได้ศึกษาพิจารณาดูปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง ด้วยความรอบคอบ และพยายามกำหนดขอบเขตของปัญหา ซึ่งนักเรียนจะต้องคิดแก้ไขให้ได้

(๒) ขั้นตั้งสมมุติฐาน หรือขั้นสมุทัย

ก. ครูช่วยนักเรียนให้ได้พิจารณาตัวเองว่าสาเหตุการปัญหาที่ยกขึ้นมากล่าวในขั้นที่ ๑ นั้นมีอะไรบ้าง

ข. ครูช่วยนักเรียนให้เกิดความเข้าใจว่า ในการแก้ปัญหาใด ๆ นั้นจะต้องกำจัดหรือดับที่ต้นตอ หรือแก้ปัญหาเหล่านั้น

ค. ครูช่วยนักเรียนให้คิดว่าการแก้ที่สาเหตุนั้น อาจจะกระทำอะไรได้บ้าง คือ ให้กำหนดสิ่งที่กระทำเป็นข้อๆ ไป

(๓) ขั้นการทดลองและเก็บข้อมูล หรือขั้นนิโรธ

ก. ขั้นทำให้แจ้ง ครูต้องสอนให้นักเรียนได้กระทำ หรือทำการทดลองด้วยตนเองตามหัวข้อต่างๆ ที่ได้กำหนดไว้ในขั้นที่ ๒ ข้อ ค.

ข. เมื่อทดลองได้ผลประการใด ต้องบันทึกผลการทดลองแต่ละอย่าง หรือที่เรียกว่าข้อมูลไว้เพื่อพิจารณาในขั้นต่อไป

(๔) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล หรือขั้นมรรค

ก. จากการทดลองกระทำด้วยตนเองหลายๆ อย่างนั้น ย่อมจะได้ผลออกมาให้เห็นชัด ผลบางประการชี้ให้เห็นว่า แก้ปัญหาได้บ้าง แต่ไม่ค่อยชัดเจนนัก ผลที่ถูกต้องชี้ให้เห็นว่าแก้ปัญหาได้แน่นอนแล้ว และได้บรรลุจุดหมายแล้ว ได้แนวทาง หรือข้อปฏิบัติที่เราต้องการแล้วเหล่านั้นหมายความว่า จะต้องวิเคราะห์และเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้นับที่ไว้ในขั้นที่ ๓ ข้อ ข. นั้นจนแจ่มแจ้งว่าทำอย่างไรจึงจะแก้ปัญหาที่กำหนดในขั้นที่ ๑ ได้สำเร็จ

^{๕๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๕ - ๕๐.

ข. จากการวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ จะทำให้เห็นว่าสิ่งใดแก้ปัญหาได้จริงต่อไปก็สรุปการกระทำที่ได้ผลนั้นไว้เป็นข้อๆ หรือเป็นระบบ หรือเป็นแนวทางปฏิบัติและให้ลงมือกระทำหรือปฏิบัติอย่างเต็มที่ตามแนวทางนั้นโดยทั่วกัน

๗.๕) วิธีสอนแบบสืบสวน สอบสวนตามแนวพุทธศาสตร์

ระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวน สอบสวนแบบมีแนวคิดว่าการสืบสวน สอบสวนเป็นกระบวนการหาความจริงและวิธีการแก้ปัญหาด้วยการตั้งคำถามในแนวกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งทางโลกและทางธรรม โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

- (๑) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา
- (๒) การเสนอเหตุแห่งปัญหาในรูปของการตั้งสมมติฐาน
- (๓) การเก็บรวบรวมข้อมูล
- (๔) การทดสอบสมมติฐานด้วยข้อมูล
- (๕) การสรุปผล^{๖๐}

๗.๖) วิธีสอนแบบไตรสิกขา

การสอนแบบไตรสิกขา เป็นวิธีสอนที่ผู้สอนเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติสิ่งที่เรียนจริงๆ แล้วพิจารณาผลการปฏิบัตินั้นให้เห็นประโยชน์ คุณโทษ ตามความเป็นจริงด้วยตนเอง แล้วนำความรู้ขึ้นมาเป็นหลักในการปฏิบัติอย่างจริงจัง วิธีการสอนแบบไตรสิกขานั้นเป็นวิธีการสอนที่ประกอบด้วย ขั้นตอนในการศึกษา ๓ ขั้น ดังนี้

- (๑) ขั้นศีล (ศีลสิกขา) คือ การควบคุมให้นักเรียนอยู่ในระเบียบวินัย ทั้งทางกายและวาจา ให้อยู่ในสภาพเรียบร้อยเป็นปกติ พร้อมทั้งจะเรียน
- (๒) ขั้นสมาธิ (จิตตสิกขา) คือ การฝึกสมาธิขั้นต้นในการควบคุมสติ ให้นักเรียนรวมจิตใจความคิดแน่วแน่เป็นจุดเดียว นักเรียนตัดสิ่งรบกวนอื่นๆ ออกจากความคิดและจิตใจ
- (๓) ขั้นปัญญา (ปัญญาสิกขา) คือ ขั้นนักเรียนใช้สมาธิ ความมีจิตใจแน่วแน่ทำความเข้าใจในปัญหา การหาเหตุของปัญหาเพื่อการแก้ไข พิจารณาผลที่เกิดขึ้นจนเกิดความรู้แจ้งเข้าใจและแก้ปัญหาได้ เกิดการเรียนรู้ เกิดปัญญาญาณขึ้นในตนเอง มีมโนทัศน์ในเรื่องนั้นได้ถูกต้องตามความเป็นจริง^{๖๑}

๗.๗) วิธีสอนแบบเบญจชั้น

การสอนแบบเบญจชั้น ใช้หลักการยึดมั่น ถือนั่นในชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ซึ่งมี ๕ ขั้นตอนคือ

- (๑) ขั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า (ขั้นรูป) โดยครูกำหนดสิ่งเร้าเป็นสิ่งที่สัมผัสรับรู้แล้วเกิดอารมณ์ความรู้สึก เป็นสถานการณ์หลายๆ สถานการณ์
- (๒) ขั้นรับรู้ (ขั้นเวทนา) ครูควบคุมการสัมผัสให้นักเรียนได้สัมผัสโดยอายตนะทั้ง ๖ ให้ถูกช่องทางรับรู้อย่างแท้จริง และใช้คำถามการเรียนการสอนทางรับรู้

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๕๖-๗๘.

^{๖๑} แสง จันทร์งาม, วิธีสอนของพระพุทธเจ้า, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๕๖.

(๓) ชั้นวิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้สึก (ชั้นสัญญา) ครูตั้งคำถามให้นักเรียนคิดแยกแยะ ว่ามีอะไรเกิดขึ้น ใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร ผลเป็นอย่างไร ใช้คำถามให้นักเรียนสรุปความรู้สึกขั้นต้นที่เกิดขึ้นภายในจิตใจ

(๔) ชั้นตัดสินความดีงาม (ชั้นสังขาร) เป็นชั้นที่นักเรียนวิจารณ์ความผิด ความถูก ความดีงาม ความชั่วร้าย ความเหมาะสม ควรประพฤติ และไม่ควรประพฤติ

(๕) ชั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ (ชั้นวิญญาน) เป็นชั้นใช้คำถามเพื่อนำความดีหรือความรู้สึกอันชอบธรรมเข้ามาไว้ในใจของตน เป็นคำถามให้นักเรียนตอบโดยคำนึงถึงตัวเองเป็นที่ตั้ง^{๖๒}

๗.๘) วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ

การนำหลักการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการมาประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้นั้นส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ที่มีลำดับขั้นตอน ส่งผลดีต่อผลการเรียนของนักเรียน โดยเฉพาะแนวคิดแบบคุณ – โทษ และทางออก ซึ่งเน้นกระบวนการวิเคราะห์ ซึ่งเป็นขั้นหนึ่งของการพัฒนาองค์ความรู้ที่ให้นักเรียนมีทักษะการคิดวิเคราะห์ ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนที่สูงขึ้นด้วย วิธีสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ

(๑) ขั้นนำ การสร้างเจตคติที่ดีต่อวิธีการเรียน และบทเรียน

๑.๑) การจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม

๑.๒) บุคลิกภาพของครู และการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับ

นักเรียน

๑.๓) การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

(๒) ขั้นสอน มีขั้นตอนดังนี้

ก. เสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญของบทเรียนหรือเสนอหัวข้อเรื่อง

ประเด็นสำคัญ

ข. ครูแนะแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล

ค. นักเรียนฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ ทักษะทางวิทยาศาสตร์และทักษะทางสังคม

ง. จัดกิจกรรมที่เร้าให้เกิดการคิดวิธีต่างๆ และยกตัวอย่างวิธีคิด ๔ อย่าง

(๑) คิดสืบค้นต้นเค้า

(๒) คิดสืบสาวตลอดสาย

(๓) คิดสืบค้นต้นปลาย

(๔) คิดโยงสายสัมพันธ์

จ. ฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูล ความรู้ และเปรียบเทียบ ประเมินค่า โดยวิธีแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลอง ทดสอบ จัดเป็นทางเลือกและทางออกของการแก้ปัญหา

^{๖๒} เนาวนิตย์ ใจมั่น, พระพุทธศาสนา เพื่อพัฒนาผู้เรียน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

- จริง
- ฉ. ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ
- ช. กิจกรรมฝึกปฏิบัติ เพื่อพิสูจน์ผลการเลือกและการตัดสินใจให้ประจักษ์
- จริง
- (๓) ขั้นสรุป
- ก. ครูและนักเรียนสังเกตวิธีการปฏิบัติ ตรวจสอบ และปรับปรุงแก้ไขให้ปฏิบัติถูกต้อง
- ข. อภิปรายและสอบถามข้อสงสัย
- ค. สรุปบทเรียน
- ง. วัดและประเมินผล
- ๗.๙) วิธีสอนตามหลักพุทธ
- พุทธแปลตามหลัก หมายถึง การได้สติมาก เป็นวิธีการเรียนรู้จากคำบอกเล่า เป็นการฝึกหัด ฟัง พูด อ่าน เขียน เพื่อให้ความรู้และฝึกปฏิบัติ กระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธสามารถพัฒนาการเรียนรู้ของนักเรียนได้จริง ทั้งยังสามารถสร้างศรัทธาต่อวิชาที่เรียน ตลอดจนสอดแทรกคุณธรรมได้ผลดีด้วยกระบวนการเรียนการสอนกระบวนการเรียนการสอนตามหลักพุทธ มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้
- (๑) การสร้างศรัทธา
- ๑.๑) การจัดบรรยากาศของชั้นเรียนให้เหมาะสม
- ๑.๒) บุคลิกภาพของครูและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับนักเรียน
- ๑.๓) การเสนอสิ่งเร้าและสร้างแรงจูงใจใฝ่รู้
- (๒) การฝึกทักษะภาษาตามหลักการพุทธ
- ๒.๑) การฝึกหัดฟัง พูด อ่าน เขียน
- ๒.๒) การฝึกปรือ เพื่อจับประเด็นสาระและจดจำ
- ๒.๓) การฝึกฝน ฝึกการใช้ภาษาให้แคล่วคล่องจัดเจน
- ๒.๔) การฝึกคิดพิจารณาจนเข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๒.๕) การฝึกสรุปรวมสาระความรู้เป็นหลักการด้วยความเข้าใจแจ่มแจ้ง และนำไปใช้ได้จริง (ขั้นการสอนที่ ๒.๔ และ ๒.๕ ผสมกลมกลืนกันมาก ตั้งแต่ขั้นที่ ๒.๔ เน้นการฝึกคิดส่วนขั้นที่ ๒.๕ เน้นการสรุปและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน)
- (๓) การมองตนและการประเมินของกัลยาณมิตร
- ๓.๑) การวัดและประเมินตนเอง
- ๓.๒) การวัดและประเมินโดยเพื่อนนักเรียน
- ๓.๓) การวัดและประเมินโดยครูผู้สอน
- ๓.๔) การซ่อมเสริมและช่วยเหลือกันฉันกัลยาณมิตร^{๖๓}

^{๖๓} สุมน อมรวิวัฒน์, การประยุกต์พุทธวิธีสอน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , ๒๕๓๘), หน้า ๔๔.

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีวิธีดังต่อไปนี้

๑. แบบสากัจฉาหรือสนทนา

วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้และยังไม่เข้าใจในหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถาม นำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธา ในที่สุดแม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเลน ธมมสากัจฉา เอตมมัลลุตตมัม การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

๒. แบบบรรยาย

วิธีสอนแบบนี้น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวันซึ่งมีประชาชนหรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจนับได้ว่า คนประเภทและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้นแต่ละคนรู้สึกว่าพระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับ ตัวเองโดยเฉพาะซึ่งนับว่าเป็นความสามารถ อัจฉริยะอีกอย่างของพระพุทธเจ้า

๓. แบบตอบปัญหา

ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่างๆ แล้วโดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนา หรือเทียบเคียงคำสอนในลัทธิตน บ้างก็ถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่าง^{๖๔} คือ

(๑) เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมา ตายตัว พระอรรถกถาจารย์ ยกตัวอย่าง เช่น ถามว่า “จักขุ เป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

(๒) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่าง เช่น เขาถามว่า “โสตะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงในแง่ใด” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น” ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นอนิจจัง” จึงตอบรับว่า “เหมือน”

(๓) วิวัชชพยากรณียปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุใช่ไหม?” ฟังแยกความออกตอบว่า ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโสตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสว่าซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นไหม?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสว่า ๖ หรือปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทางติเตียนดบะทั้งหมดจริงหรือ ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดติเตียนชนิดใดไม่ติเตียน ดังนี้ เป็นต้น

^{๖๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๙๑.

(๔) รูปนียปัญหา ปัญหาที่พึงยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า พึงยับยั้งเสียแล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไปท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “ชีวะอันใดสรีระก็อันนั้นหรือ?” อย่างนี้เป็นคำถามประเภท เก่งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้ พิสูจน์ไม่ได้ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย

นอกจากนี้ ท่านยังสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการถามปัญหาด้วยในเรื่องนี้พระอุบาลี เคยแสดงเหตุแห่งการถามปัญหา ไว้ว่า

บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมถามปัญหากะผู้อื่นด้วยเหตุ ๕ อย่าง^{๖๕} คือ :-

- (๑) บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความโง่เขลา เพราะความไม่เข้าใจ
- (๒) บางคน มีความปรารถนาเลวทราม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา
- (๓) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา
- (๔) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยประสงค์จะรู้

(๕) บางคน ย่อมถามปัญหามีความดำริว่า เมื่อเราถามแล้ว เขาตอบได้ ถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าเราถามแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง เราจะได้ช่วยแก้ไขให้เขาโดยถูกต้อง

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ

เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรกพระสงฆ์ หรือประชาชนเล่าลือโพนทนา ตีเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรง เรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้วก็จะทรง ดำเนินชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤตินี้ไม่ดี และคุณประโยชน์ ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้ สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลงวัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบแล้วทรง บัญญัติสิกขาบทข้อนั้นๆ ไว้ด้วยความเห็นชอบพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์และด้วยความ รับทราบร่วมกันของสงฆ์

ในการสอนแบบนี้ พึงสังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทด้วยความเห็นชอบ ของสงฆ์ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฆสมุจจตุย” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์”^{๖๖} ท่านอธิบาย ความหมายว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดี อย่างไรจนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่าดีแล้ว ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ^{๖๗}

สรุปได้ว่า บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมมีความสำคัญในการเรียนการสอน การปฏิบัติ ตนเป็นแบบอย่างที่ดี จะเป็นการเสริมสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ผู้เรียน เกิดความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างครูกับศิษย์ ครูเป็นบุคคลสำคัญในการสร้างบรรยากาศในการเรียนมีแรงจูงใจในการเรียนรู้ก็ เป็นส่วนหนึ่งในหน้าที่ของพระสอนศีลธรรม เป็นกลวิธีที่ใช้ประกอบในการเรียนให้น่าสนใจ การสอน ตามพุทธวิธี จะมีการจัดกิจกรรมการเรียนสอนที่มีชั้น มีตอน สามารถกระทำได้จริง ในรูปแบบของ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ การสอนโดยการสร้างศรัทธา ให้เกิดความเชื่อ เกิดจากการฝึก

^{๖๕} วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๓๒/๖๑๔.

^{๖๖} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๑/๘๑-๘๒.

^{๖๗} สุนน อมรวิวัฒน์, การประยุกต์พุทธวิธีสอน, หน้า ๕๐ - ๕๖.

จิตใจให้แน่วแน่ มีสมาธิ ให้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน เน้นการฝึกฝน การฝึกคิดอย่างถูกต้อง และเน้นการนำไปใช้ใน ชีวิตได้อย่างถูกต้อง

บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัย ได้สังเคราะห์ประมวลบทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเพื่อมาอธิบายบทบาทของพระสอน ศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบล วังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๐ ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๑๐ บทบาทของครูพระสอนศีลธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๔, หน้า ๒๓๗-๒๓๙)	ครูนั้น นอกจากจะมีกิจริยาจาตแล้วจิตใจของครูต้องดี ด้วย มีความบริสุทธิ์ใจ ตั้งใจสั่งสอนศิษย์ด้วยจิตเมตตา ทำตนเป็นตัวอย่างให้ศิษย์ได้เลียนแบบการดำเนินชีวิตที่ดี งาม
กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๕๔๔, หน้า ๑๘๒-๑๘๔)	การที่จะสร้างศรัทธาให้นักเรียนเกิดความรู้สึกตระหนักใน ความสำคัญของการนับถือศาสนาจึงต้องใช้สื่อสิ่งเร้า เชื่อมโยงให้เห็นว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความสัมพันธ์กับชีวิตประจำวันของเขา
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๓๒, หน้า ๑๒-๒๐)	ลีลาการสอนหรือพุทธลีลาในการสอนหรือเทศนาวิธีมี องค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ คือ (๑) สันติสนทนา (๒) สมาทพนา (๓) สมุตตเตชนา (๔) สัมปหังสนา
เสถียร โกเศศ, (๒๕๓๕, หน้า ๓๓)	กลวิธีและอุบายประกอบการเรียนพระพุทธศาสนา ได้แก่ (๑) ยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ (๒) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา (๓) การใช้อุปกรณ์การสอน (๔) การทำเป็นตัวอย่าง (๕) การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ (๖) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล (๗) การรู้จักจังหวะและโอกาส (๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ (๙) การลงโทษ และการให้รางวัล (๑๐) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), (๒๕๔๖, หน้า ๓๕ – ๕๐)	การสอนแบบธรรมสาส์น หมายความว่า วิธีสอนที่ผู้สอนเสนอ สถานการณ์ที่เป็นปัญหาของการปฏิบัติศีล ดังนี้ (๑) อภิปรายตามหัวข้อธรรมในหมู่นักเรียน (๒) ชักถามกันระหว่างนักเรียนกับนักเรียน (๓) ตั้งตัวแทนขึ้นชักถามกันระหว่างนักเรียนสองฝ่าย ระบบการเรียนการสอนแบบสืบสวน สอบสวน มีขั้นตอน การจัดการเรียนการสอน ดังนี้ (๑) การเห็นปัญหา และการวิเคราะห์ปัญหา (๒) การตั้งสมมติฐาน (๓) การรวบรวมข้อมูล (๔) การทดสอบสมมติฐาน (๕) การสรุปผล
แสง จันทร์งาม, (๒๕๔๖, หน้า ๕๖)	การสอนแบบไตรสิกขา มีขั้นตอนอยู่ ๓ ขั้น ดังนี้ (๑) ขั้นศีล (ศีลสิกขา) (๒) ขั้นสมาธิ (จิตตสิกขา) (๓) ขั้นปัญญา (ปัญญาสิกขา)
เนาวนิตย์ ใจมั่น, (๒๕๔๘, หน้า ๓๕)	การสอนแบบเบญจขั้น มี ๕ ขั้นตอน คือ (๑) ขั้นกำหนดและเสนอสิ่งเร้า (๒) ขั้นรับรู้ (๓) ขั้นวิเคราะห์เหตุผลและสังเคราะห์ความรู้ (๔) ขั้นตัดสินใจความดีงาม (๕) ขั้นก่อเกิดอุปนิสัยหรือคุณธรรมฝังใจ
สุมน อมรวิวัฒน์, (๒๕๓๘, หน้า ๔๔)	วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีวิธีดังต่อไปนี้ (๑) แบบสาส์นหรือสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ

๒.๔ ข้อมูลพื้นฐานของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์

๒.๔.๑ ความเป็นมาของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ โดยที่แรกเริ่มรัฐบาลเป็นผู้จัดสรรงบประมาณให้จำนวน ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายสำหรับถวายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่เข้าไปสอน ในสถานศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษาทั้งในส่วนกลาง และในส่วนภูมิภาค ประมาณ ๖๐๐ รูป ภายหลังต่อมาจากการที่กระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ และมีการประชุมร่วมกัน พบว่า กระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการที่จะให้พระสอนศีลธรรมไปสอนในโรงเรียนเฉพาะที่สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) ไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๗๓ รูป โดยเฉพาะในโรงเรียนวิสุทธิคุณ ซึ่งมีอยู่จำนวนมากกว่า ๑๐,๐๐๐ แห่ง ดังนั้น กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้วิเคราะห์เหตุผลความจำเป็นและบริบทที่เกี่ยวข้องทุกด้าน แล้วจึงได้มีแนวคิดว่าจะขยายพระสอนศีลธรรมให้เข้าไปสอนในโรงเรียน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของกระทรวงศึกษาธิการ ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ คือ ๑ ตำบล ต่อ ๑ พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยจะขยายเพิ่มขึ้นอีก ๔,๐๐๐ รูป เป็นการนำร่อง หลังจากนั้นได้เสนอของบประมาณกลางจากรัฐบาลเพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายของพระสอนศีลธรรม จำนวน ๔,๐๐๐ รูป रुपये ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน และเป็นค่าดำเนินการจัดทำหนังสือ อุปกรณ์เกี่ยวกับการเรียนการสอน การติดตามประเมินผลโครงการเพื่อให้สาธารณชนทั่วประเทศเห็นความสำคัญของพระสงฆ์โดยมุ่งเน้นประโยชน์ที่จะได้รับ คือ ผู้เรียน ได้แก่ เด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา และมีเป้าหมายเพิ่มจำนวนพระสอนศีลธรรมให้มากขึ้น เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ตามเป้าหมาย

ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ กรมการศาสนาได้เปลี่ยนบทบาทการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่ดำเนินการมาแต่เดิมไปสนับสนุนกิจกรรมคุณธรรมอื่นๆ โดยได้โอนภาระงานพร้อมงบประมาณให้กระทรวงศึกษาธิการรับดำเนินการ และได้มอบให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยรับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาดำเนินการจัดเข้าในพันธกิจประเภทงานให้บริการวิชาการแก่ชุมชน โดยได้ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ๕ หน่วยงาน ดังนี้

๑. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย มีพระสงฆ์ที่มีความพร้อมและมีพระที่สอนอยู่ในสถานศึกษาต่างๆ อยู่แล้ว

๒. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ มีศึกษานิเทศก์ และสถานศึกษา / โรงเรียนที่มีความต้องการพระสอนศีลธรรม

๓. กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมจังหวัดซึ่งเป็นผู้ดูแลโครงการพระสอนศีลธรรม มาแต่เริ่มแรก

๔. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีผู้อำนวยการพระพุทธศาสนาจังหวัดเป็นผู้ส่งเสริมพระสอนศีลธรรมที่เข้าไปทำการสอนในโรงเรียน

๕. ภาคคณะสงฆ์ทั้ง ๑๘ ภาค มีเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัดซึ่งปกครองดูแลพระสอนศีลธรรมทั่วประเทศ^{๖๘}

สรุปได้ว่า กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม ได้ดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๘ - ๒๕๕๐ โดยรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ภายหลังต่อมา กระทรวงวัฒนธรรมได้ทำข้อตกลงความร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ และมีการประชุมร่วมกัน พบว่ากระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการครูพระสอนศีลธรรมจำนวนมาก

๒.๔.๒ กระบวนการบริหารจัดการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อได้รับมอบโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนพร้อมทั้งงบประมาณมาแล้ว เพื่อให้การดำเนินงานของโครงการครูพระสอนศีลธรรมไม่ติดขัดมีประสิทธิภาพ และเกิดประโยชน์อันพึงประสงค์ คือ นักเรียนได้รับการปลูกฝังในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมจากพระสอนศีลธรรมโดยตรง และคุ้มค่างบประมาณที่ได้รับ จึงได้เตรียมแผนปฏิบัติการรองรับการดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมอย่างเป็นระบบ และได้ดำเนินการประสานงานกับคณะสงฆ์ สถาบันสถานศึกษา และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยได้มีการประชาสัมพันธ์โครงการพระสอนศีลธรรม และจัดอบรมถวายความรู้เพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เพื่อสร้างศักยภาพในการทำงานให้เป็นที่ยอมรับของสถาบันสถานศึกษา และเพื่อที่จะปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้กับนักเรียนได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องพร้อมกับมีความประพฤติที่ดีงาม โดยได้จัดแผนการดำเนินการโครงการซึ่งมีกระบวนการบริหารโครงการดังนี้

๑. จัดประชุมคณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๒. จัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการ / อำนวยการโครงการพระสอนศีลธรรมทั่วประเทศ
๓. การปฐมนิเทศพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ
๔. การสัมมนาเชิงปฏิบัติการเข้มข้นวิทยากรแกนนำโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๕. การอบรมพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๖. การจัดทำคู่มือ หนังสือการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๔ และพัฒนาเว็บไซต์โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน
๗. การวิจัย
๘. การนิเทศ การติดตามประเมินผล
๙. การจัดถวายค่าตอบแทน
๑๐. การรับสมัคร / การคัดเลือกพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ

^{๖๘} กรมการศาสนา, คู่มือดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

สืบเนื่องมาจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้รับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารต่อจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้มีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประกอบด้วย (๑) คณะกรรมการที่ปรึกษา (๒) คณะกรรมการอำนวยการ (๓) คณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อกำหนดนโยบายและวางแผนงานโครงการพระสอนศีลธรรม เพื่อให้การดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรม เป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในรอบ ๑ ปี คณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

พร้อมกันนี้ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ ๒๔ ชุด โดยสัมพันธ์กับภาคสงฆ์ประกอบด้วย ภาคกลาง ๒๓ จังหวัด ๖ ภาค มีคณะกรรมการอำนวยการดูแลชุดละ ๑ ภาค ในส่วนของวิทยาเขต วิทยาลัยสงฆ์ ห้องเรียน และหน่วยวิทยบริการรวม ๑๘ แห่งมีคณะกรรมการอำนวยการดูแลในแต่ละพื้นที่ ลงนามอนุมัติโดยอธิการบดีเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๑ ทั้งนี้ คณะกรรมการแต่ละชุดจะมีหน้าที่รับนโยบายแผนการดำเนินการจากคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของส่วนกลางมาปฏิบัติพร้อมทั้งอำนวยการโครงการพระสอนศีลธรรมในพื้นที่ที่ได้รับผิดชอบประจำหน่วยงานของตนเองเพื่อคอยควบคุมดูแล คอยส่งเสริมภารกิจของโครงการพระสอนศีลธรรม ให้มีประสิทธิภาพ ซึ่งทางคณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรม ในแต่ละพื้นที่ได้จัดประชุมเชิงปฏิบัติการพร้อมทั้งได้ประสานงานกับภาคสงฆ์ และภาครัฐพร้อมทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง^{๒๙}

สรุปได้ว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมาบริหารต่อจากกรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จึงได้มีประกาศมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ประกอบด้วย คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการอำนวยการ คณะกรรมการดำเนินงาน เพื่อให้กำหนดนโยบาย และวางแผนงานโครงการพระสอนศีลธรรมเพื่อให้การดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมเป็นไปตามนโยบายและวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย และสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งในรอบ ๑ ปี คณะกรรมการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้มีการประชุมกันอย่างต่อเนื่อง

๒.๔.๓ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จังหวัดอุดรธานี

ด้วยทางคณะสงฆ์จังหวัดอุดรธานี ได้ประชุมพิจารณาพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาการศาสนาในด้านธรรมทูตตามนโยบายของเจ้าคณะภาค ๕ ได้มีมติที่ประชุมให้คณะสงฆ์จังหวัด พิจารณาแต่งตั้งคณะกรรมการในหน่วยงานครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และช่วยเหลืองานจังหวัดอุดรธานี ให้มีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้น

^{๒๙} กรมการศาสนา, คู่มือการดำเนินงานตามโครงการครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปีงบประมาณ ๒๕๕๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๑- ๙.

ดังนั้น จึงได้แต่งตั้งคณะกรรมการครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน ดังต่อไปนี้^{๗๐}

๑. พระครูวิโรจน์ประดิษฐ์	วัดโพธิ์ชัยศรี	ประธาน
๒. พระครูโสภณจิตตาการ	วัดวังขอน	รองประธาน
๓. พระครูสถิตยธรรมเวทย์	วัดดำนานาขาม	กรรมการ
๔. พระใบฎีกาสมบัติ อหิโสโก	วัดบ้านดารา	กรรมการ
๕. พระปลัดสิทธิภูมิ โสภณปญโญ	วัดสิงห์คอมพัฒนา	กรรมการ
๖. พระครูใบฎีกาถวิล ถาวโร	วัดหมื่นห้าสามัคคี	กรรมการ
๗. พระมหาภทธรอภิญญาภรณ์ ปภสฺสโร	วัดโพธิ์ชัยศรี	กรรมการ
๘. พระปลัดพยนต์ พุทธธมโม	วัดศรีอุทุมพรคนารักษ์	เลขานุการ
๙. พระมหาภิตติทัตต์ ธมมานนโท	วัดกกต้อง	ผู้ช่วยเลขานุการ

๒.๔.๔ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

คณะสงฆ์จังหวัดอุดรธานี ได้พิจารณาคัดเลือกพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาการศาสนาในด้านธรรมทูตตามนโยบายของเจ้าคณะภาค ๕ เป็นครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยพิจารณาคัดเลือกจากความรู้ความสามารถ ด้านคุณวุฒิ ด้านวิทยุของพระสงฆ์ที่มีความสามารถด้านธรรมทูตเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีรายชื่อดังในตารางที่ ๒.๑๑ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑๑ ทะเบียนพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี

ที่	ชื่อ	ฉายา	วัดที่สังกัด	ตำบล
๑	พระวัชรพงษ์	อิสสิวาโณ	อรัญญิการาม	ท่าอิฐ
๒	พระภคธรรณ	จิตติธมโม	อรัญญิการาม	ท่าอิฐ
๓	พระสมเกียรติ	อธิปญโญ	หนองคันธมาศ	บ้านเกาะ
๔	พระกิตติพันธ์	กิตติปญโญ	คั่งตะเภา	คั่งตะเภา
๕	พระปฏิคม	นาควโร	หาดเสือเต้น	คั่งตะเภา
๖	พระวรุณ	วรปญโญ	คั่งตะเภา	คั่งตะเภา
๗	พระใบฎีกาการชวรัตน์	อภินนโท	เกษมจิตตาราม	ท่าอิฐ
๘	พระจรรณ	อคคปญโญ	กลาง	ท่าอิฐ
๙	พระปัญญาศักดิ์	อธิปญโญ	คั่งตะเภา	คั่งตะเภา
๑๐	พระมหาศิริชัย	สุเมโธ	คลองโพธิ์	บ้านเกาะ
๑๑	พระชาญยุทธ	ชนติโกโร	กลาง	ท่าอิฐ
๑๒	พระอธิการชาญวิโรจน์	วิโรจน์	สามัคยาราม	บ้านด่าน
๑๓	พระสมุห์ชาติศักดิ์	ปริชาโน	กลาง	ท่าอิฐ
๑๔	พระอธิการจำเนียร	วธมโม	เด่นดำน	บ้านด่าน

^{๗๐} ข้อมูลการบริหารงานคณะสงฆ์จังหวัดอุดรธานี ภาค ๕ ประจำปี ๒๕๖๐.

ที่	ชื่อ	ฉายา	วัดที่สังกัด	ตำบล
๑๕	พระอนุรักษ์	อนุตตโร	ท้ายตลาด	ท่าอิฐ
๑๖	พระธวัชชัย	ธมมวโร	ท้ายตลาด	ท่าเสา
๑๗	พระวิทยา	จิตสีโล	ผาจุก	ผาจุก
๑๘	พระมหาสืบศักดิ์	โชติวโร	ธรรมาธิปไตย	ท่าอิฐ
๑๙	พระอธิการณกรณชัย	เขมวณโณ	กลาง	ท่าอิฐ
๒๐	พระศุภชัย	สุภาจาโร	อรัญญิการาม	ท่าเสา
๒๑	พระจักษ์	มหาปญโญ	อรัญญิการาม	ท่าเสา
๒๒	พระณัฐพล	ขนติพล	วังดิน	วังดิน
๒๓	พระวินัยธรแสงเพชร	จานุตตโร	กลาง	บ้านเกาะ
๒๔	พระมหาเจษฎา	กิตติเมธี	คลองโพธิ์	บ้านเกาะ
๒๕	พระราชัน	เทวธมโม	ใหญ่ท่าเสา	ท่าเสา
๒๖	พระสุนิธิ	จรณธมโม	ใหญ่ท่าเสา	ท่าเสา
๒๗	พระมหาภัทรอภิญญาภรณ์	อาภสฺสโร	คลองโพธิ์	บ้านเกาะ

๒.๔.๕ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

คณะสงฆ์จังหวัดอุตรดิตถ์ ได้พิจารณาคัดเลือกพระสงฆ์ในอำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาการศึกษาในด้านธรรมทูตตามนโยบายของเจ้าคณะภาค ๕ ให้เป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุตรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน ๒ รูป ได้แก่

๑. พระใบฎีกาขจรรัตน์ อภินนโท วัดเกษมจิตตาราม ตำบลท่าอิฐ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

๒. พระสมเกียรติ อธิปญโญ วัดหนองคันธมาศ ตำบลบ้านเกาะ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูโอภาสทนทกิตติ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยม ศึกษาโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ นนทบุรี” โดยพบผลการวิจัยว่า (๑) พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ นนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก ๒ ด้าน และอยู่ในระดับปานกลาง ๔ ด้าน ค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความเสียสละ ส่วนค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ ความกตัญญูต่อเวที ความซื่อสัตย์สุจริต ความมีระเบียบวินัย และความขยันหมั่นเพียร (๒) ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ นนทบุรี จำแนกตามเพศ ระดับชั้นเรียนและอาชีพผู้ปกครอง โดยการจำแนกตามเพศชายและเพศหญิง โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งไม่สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ข้อเสนอแนะดังนี้ ๑) ด้านความมีระเบียบวินัยนักเรียนเสนอว่าครูควรเข้าใจวัยของนักเรียนโดยชี้แจงการลงโทษด้วยเหตุผลเพื่อให้นักเรียนเชื่อฟังและนำไปปฏิบัติ ๒) ด้านความรับผิดชอบนักเรียนเสนอแนะว่าครูควรยืดหยุ่นเวลาในการส่งงานที่มอบหมาย ๓) ด้านความซื่อสัตย์สุจริต นักเรียนมีความเห็นว่า ให้ทุกคนกล้ายอมรับผิดเมื่อตนเองทำผิด ๔) ด้านความเสียสละนักเรียนเสนอว่า การรู้จักเสียสละแบ่งปันช่วยเหลือผู้อื่นเป็นเรื่องดี ๕) ด้านความกตัญญูต่อเวที นักเรียนเสนอว่า การเชื่อฟังบิดา มารดา ครูอาจารย์เป็นสิ่งที่ทุกคนต้องมียึดมั่นถึงพระคุณของท่านเหล่านั้น และ ๖) ด้านความขยันหมั่นเพียร นักเรียนเสนอว่า ความกระตือรือร้นในการทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายเป็นหน้าที่ที่ต้องทำให้ดี^{๗๑}

พระวิน ปลายาโร (ลุนอุบล) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความมีจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร” โดยผลการวิจัยพบว่า (๑) นักเรียนมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมโดยภาพรวม และรายด้านอยู่ในระดับปานกลาง (๒) นักเรียนที่มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมโดยภาพรวมไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นที่ ๙๕ % เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความมีวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านการปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และด้านความเมตตากรุณา ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความเชื่อมั่นที่ ๙๕ % (๓) นักเรียนชั้น ม.๑ ม. ๒ ม. ๓ ม. ๔ ม. ๕ ม.๖ มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความมีวินัย ด้านความรับผิดชอบ ด้านการปฏิบัติตนเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และด้านความเมตตากรุณา มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ข้อเสนอแนะดังนี้ ผู้บริหารและอาจารย์ ควรจะต้องร่วมมือวางแผนจัดการเรียนการสอนและกิจกรรม ที่เอื้อต่อการพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนให้มีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมสูงขึ้น โรงเรียนควรส่งเสริมกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริมหลักสูตรที่เปิด

^{๗๑} พระครูโอภาสทนทกิตติ, “การศึกษาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนมัธยมศึกษาโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการ นนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

โอกาสให้เด็กได้แสดงออกในด้านต่างๆ เช่น กิจกรรมการกีฬา กิจกรรมการท่องเที่ยว กิจกรรมอนุรักษ์ธรรมชาติ และกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ฯลฯ เพราะการจัดกิจกรรม เหล่านี้จะช่วยพัฒนาพฤติกรรมทางจริยธรรมของนักเรียนได้เป็นอย่างดี ต้องมีการประชาสัมพันธ์ถึงผู้ปกครองขอความร่วมมือให้ช่วยพัฒนาพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนอีกทางหนึ่งด้วย^{๗๒}

พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญโญ) ได้วิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี” ผลการวิจัยว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ได้แก่ ปัญหาความยืดหยุ่นของหลักสูตร ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนายังไม่มี ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง การทำแผนการสอนยังไม่ครอบคลุมเนื้อหาของหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนาเท่าที่ควร ปัญหาการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่น่าสนใจ ทำให้เด็กไม่ตั้งใจเรียน พระสงฆ์ที่สอนวิชาพระพุทธศาสนาไม่มีโอกาสเข้าร่วมในการประชุมเนื้อหาเชิงวิชาการ จึงทำให้ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักเกณฑ์การวัดและประเมินผลที่ถูกต้อง ข้อเสนอแนะ คือ ควรปรับปรุงหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา ให้มีเนื้อหาเหมาะสมกับเวลาเรียน และให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียนในแต่ละระดับชั้น ผู้สอนควรศึกษาพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง การทำแผนการสอนควรให้สอดคล้องและครอบคลุมเนื้อหาสาระของหลักสูตร การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแผนการสอนต้องจัดทำบ่อยๆ ซึ่งข้อนี้บางครั้งเป็นปัญหาของครูเพราะต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้บริหารของโรงเรียนหรือผู้ปกครองของนักเรียน การประเมินผลควรประเมินทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ^{๗๓}

พระครูปทุมศีลาภรณ์ (สำเภาแก้ว) ได้วิจัยเรื่อง “ทัศนะของนักเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม นักเรียนประถมศึกษา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ปทุมธานี เขต ๒” โดยพบผลการวิจัยว่า องค์กรที่จากการสำรวจความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทพระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้ดำเนินาจิตวิญญาณของประชาชน และมุมมองของนักเรียนที่มีต่อพระสงฆ์ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำประเด็นที่นักเรียนให้ความสนใจ เพื่อนำมาอภิปรายให้งานวิจัยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นักเรียนให้เคารพศรัทธาต่อบทบาทของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่ แท้จริงแล้วบทบาทด้านนี้ พระสงฆ์ทุกรูปได้รับมอบหมายจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรง เพราะหน้าที่ของพุทธสาวก คือ มีหน้าที่ศึกษาเรียนรู้คำสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติตาม

^{๗๒} พระวิน ญาณโร (สุนอุบล), “ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความมีจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย แขวงวังบูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๗๓} พระครูศรีนันทวัฒน์ (นันทา นนทปญโญ), “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น สังกัดเทศบาลนครนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระธรรมคำสอนนั้นแล้วต้องสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วย นี่จึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์สาวก การให้การอบรม การเผยแผ่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ ทั้งที่เรียกว่าการเทศน์ แสดงธรรม หรือการปาฐกถาก็ตาม ซึ่งประชาชนทั่วไปให้ความเคารพและสนใจที่จะฟังสาระที่พระสงฆ์เป็นผู้ให้อยู่แล้ว และนับเป็นการศึกษาที่เข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ส่วนในเนื้อหาสาระที่พระสงฆ์ให้แก่ประชาชน จะแตกต่างกันตามโอกาสและวาระต่างๆ จึงได้ข้อสรุปที่มีประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจ^{๗๔}

พระครูวิมลศุภการ (สวนมาลี) ได้วิจัยเรื่อง “การส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยม ด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ” โดยพบผลการวิจัยว่า ๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ โดยภาพรวมทุกด้าน พบว่า อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมากและระดับปานกลาง โดยด้านที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก คือ ด้านวางตนในสังคม และด้านบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ส่วนด้านที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ การปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และด้านการพัฒนาตนเองตามลำดับ ๒) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบการส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกตามเพศ โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน ๓) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบ การส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ จำแนกตามอายุ ระดับการศึกษา อาชีพผู้ปกครอง สรุปได้ดังนี้ ๑) จำแนกตามอายุ โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ก็พบว่า แตกต่างกัน ๒) จำแนกตามระดับชั้นเรียน โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน ๓) จำแนกตามอาชีพของผู้ปกครอง โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน ๔) จำแนกตามรายได้ของผู้ปกครอง โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน^{๗๕}

พระชัยสุภชิต์ นริสโร ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร” โดยพบผลการวิจัยว่า ๑) การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง สรุปรวมทุกด้าน พบว่า ในภาพรวมสภาพการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านมีระดับการจัดการเรียนการสอนอยู่ในระดับสูง โดยด้านที่มีระดับการจัดการเรียนการสอนสูงสุด ได้แก่ ด้านการวัดและการประเมินผลการเรียนรู้ รองลงมา คือ ด้านกระบวนการเรียนรู้ ด้านสื่อการเรียนรู้ และข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ได้แก่ ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ๒) ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร จากปัญหาและอุปสรรคในด้านกระบวนการเรียนรู้ คือ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้น้อย เนื่องจากครูใช้วิธีการสอนที่ไม่ค่อยเป็นระบบ และกระบวนการเรียนขาดแรงจูงใจ ในด้านสื่อการเรียนรู้ ไม่มีการนำสื่อเทคโนโลยีมาใช้

^{๗๔} พระครูปทุมศีลาภรณ์ (สำเภาแก้ว), “การส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนมัธยมด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๗๕} พระครูวิมลศุภการ (สวนมาลี), “การส่งเสริมศีลธรรมจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนมัธยมด้านสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ประโยชน์เท่าที่ควร ในด้านกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนอยู่ในระดับน้อยส่วนมากมีเพียงการเรียนในห้องเรียนเท่านั้น และในด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ การวัดผลและประเมินผล เน้นเพียงบางส่วนของเนื้อหาวิชาเท่านั้น การทดสอบเนื้อหาวิชามีความยากเกินไป ๓) แนวทางการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร พบว่า ด้านกระบวนการเรียนรู้ ครูควรใส่ใจในการสอนให้มากขึ้น และควรจัดการเรียนการสอนที่น่าตื่นเต้นและดึงดูดให้ผู้เรียนสนใจ ด้านสื่อการเรียนรู้ ควรมีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย ด้านกิจกรรมการเรียนรู้ ควรมีกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น และด้านการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ควรมีการวัดผลและประเมินผลให้ครอบคลุมเนื้อหาวิชา และควรออกข้อสอบซึ่งเหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ของผู้เรียน^{๗๖}

พระมหาขุนทอง อคฺควโร (สนนํพา) ได้วิจัยเรื่อง “ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อม ในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า โดยภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านวิชาการ ด้านบริหาร และนักเรียนมีความพึงพอใจระดับปานกลาง ได้แก่ ด้านกายภาพ ๒) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี พบว่า (๑) ผลการเปรียบเทียบระหว่างเพศ พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจที่แตกต่างกันในด้านกายภาพ โดยนักเรียนชายมีความพึงพอใจสูงกว่านักเรียนหญิง (๒) ผลการเปรียบเทียบจำแนกตามอายุ พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจที่แตกต่างกันด้านกายภาพ และด้านบริหาร (๓) ผลการเปรียบเทียบจำแนกตามชั้นเรียน พบว่า นักเรียนมีความพึงพอใจที่แตกต่างกันด้านกายภาพ ด้านบริหารและด้านวิชาการ^{๗๗}

พระครูปลัดไชยวุฒิ อาภาณนโท (ไชยวุฒิ กระถิ่นทอง) ได้วิจัยเรื่อง “สภาพแวดล้อมที่มีผลต่อการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนจันทรประดิษฐารามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓” โดยพบผลการวิจัยว่า ๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนจันทรประดิษฐารามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน เรียงลำดับค่าเฉลี่ยจากมากไปหาน้อย ได้แก่ ด้านสภาพแวดล้อมทางบ้าน ด้านการเรียนการสอนใน

^{๗๖} พระชัยสุภชด์ นริสโร (ไตรรัตน์), “การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมวัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๗๗} พระมหาขุนทอง อคฺควโร (สนนํพา), “ความพึงพอใจของนักเรียนที่มีต่อการจัดการสภาพแวดล้อมในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อำเภอบ้านสร้าง จังหวัดปราจีนบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

โรงเรียน และด้านอิทธิพลของกลุ่มเพื่อนตามลำดับ ๒) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายต่อสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนจันทร์ประดิษฐารามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ จำแนกตามเพศ โดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน ๓) ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายต่อสภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนจันทร์ประดิษฐารามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓ จำแนกตามอายุ และระดับชั้นเรียน โดยสรุปได้ดังนี้ (๑) จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน (๒) จำแนกตามระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน^{๗๘}

พระครูวรดิตถานุยุต (สังเวท คเวสโก) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ผลการศึกษาพบว่า ครูมีความคิดเห็นต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 3.53$) สำหรับนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 3.62$) ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม โดยรวมไม่แตกต่างกันจึงไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่มีต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม ได้แก่ จำนวนครูพระสอนศีลธรรมที่ไม่เพียงพอ การเดินทางของครูพระสอนศีลธรรม การจัดเวลาในการเรียนการสอน จัดทำแผนการเรียนการสอน ค่าตอบแทน รวมไปถึงสื่อการเรียนการสอนและการพัฒนาสื่อการสอนของครูพระสอนศีลธรรมที่ยังไม่ทันสมัย ได้แก่ การเพิ่มจำนวนพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา การจัดเวลาเรียนให้เหมาะสม การจัดประชุมรวมกันของครูพระสอนศีลธรรมและผู้บริหาร โรงเรียน การเพิ่มค่าตอบแทน การจัดหาสื่อและวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ที่ทันสมัย ครูพระสอนศีลธรรมมีปัญหาในเรื่องการควบคุมดูแลเด็ก เพราะใจดีเกินไป^{๗๙}

^{๗๘} พระครูปลัดไชยวุฒิ อาภาณนโท (ไชยวุฒิ กระถิ่นทอง), “สภาพแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนจันทร์ประดิษฐารามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๗๙} พระครูวรดิตถานุยุต (สังเวท คเวสโก), “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระครูสมุห์วิโรจน์ วรมงคล (ใจชื่อสมบุรณ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สภาพปัญหาด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ราชบุรี เขต ๒” ผลการวิจัยพบว่า

(๑) พระสอนศีลธรรมที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีอายุ ๓๑-๔๐ ปี มีจำนวน ๓๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๕๐ มีพรรษา ๑๑-๑๕ พรรษา มีจำนวน ๓๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๔๐ ระดับการศึกษาแผนกบาลีและนักธรรม จำนวน ๘๘ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๖.๗๐ มีระดับการศึกษาแผนกสามัญ ปริญญาตรี จำนวน ๖๒ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔๙.๒๐ มีระดับการศึกษาที่สอนประถมศึกษาปีที่ ๔-๖ จำนวน ๑๐๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๑.๗๐ และมีประสบการณ์ที่สอน ๑-๕ ปี จำนวน ๖๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๔๐

(๒) พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ราชบุรี เขต ๒ มีความคิดเห็นต่อสภาพปัญหาด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ราชบุรี เขต ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละด้านพบว่า มีความคิดเห็นในระดับมากคือ ด้านการวัดผลประเมินผล ส่วนข้อที่เหลืออยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน

(๓) ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะ พบว่า ด้านเนื้อหาและหลักสูตร คือ ขาดความรู้ในการเขียนแผนการจัดการการเรียนรู้ ด้านการผลิต และการการใช้สื่อ คือ ไม่มีความรู้ความสามารถในการผลิตสื่อประกอบการสอน ด้านการดำเนินการสอน คือ ไม่มีครูช่วยควบคุมชั้นเรียน ทำให้ควบคุมนักเรียนได้ไม่ดี และด้านการวัดผลประเมินผล คือ ไม่มีความรู้ความเข้าใจในการประเมินผลตามสภาพจริง^{๕๐}

พระอนุศาสตร์ อาภากร (สิทธิสกุลชัย) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา ในอำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี” ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอหนองแคจังหวัดสระบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าการมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่ในระดับมากทุกด้านตามลำดับ คือ ด้านการเตรียมการ สอนด้านการดำเนินการสอนด้านการใช้สื่อ / อุปกรณ์ในการสอนด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการสร้างบรรยากาศในห้องเรียน

๒. การเปรียบเทียบคุณภาพความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี สำหรับครูจำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์การทำงานและรายได้ต่อเดือนแตกต่างกัน สำหรับนักเรียนจำแนกตามเพศ ระดับการศึกษา และผลการเรียนแตกต่างกัน

^{๕๐} พระครูสมุห์วิโรจน์ วรมงคล (ใจชื่อสมบุรณ์), “สภาพปัญหาด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา ราชบุรี เขต ๒”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๓. ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษาในอำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี คือ พระสอนศีลธรรมเตรียมเนื้อหาเข้าใจยากไม่สอดคล้องกับเนื้อหาของรายวิชา พระสอนศีลธรรมไม่มีระบบในการจัดเตรียมการสอนหรือไม่มีการเตรียมตัวในการสอนแต่ละครั้ง เนื้อหาสาระรายวิชาพระพุทธศาสนานั้นเป็นเรื่องที่มีความเข้าใจยากสำหรับนักเรียน พระสอนศีลธรรมติดภารกิจทางวัดไม่สามารถทำการสอนได้โดยตลอด พระสอนศีลธรรมมีเวลาน้อยมาสอนสัปดาห์ละครั้ง พระสอนศีลธรรมไม่มีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัยเพื่อสร้างความสนใจให้นักเรียน ทางโรงเรียนไม่มีห้องที่จะใช้สื่อ / อุปกรณ์ในการเรียนการสอนสำหรับพร้อมใช้งานได้ทุกครั้งที่ครูพระพร้อมจะใช้สื่อ / อุปกรณ์การเรียน สื่อ / อุปกรณ์ที่พระสอนศีลธรรมจัดทำขึ้น นักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำ ทำให้นักเรียนไม่มีความสนใจหรือกระตือรือร้นที่จะเรียน พระสอนศีลธรรมไม่ค่อยเปิดโอกาสให้ นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นไม่ค่อยมีส่วนร่วมในเรื่องต่างๆ พระสอนศีลธรรมได้แต่บรรยายจน หหมดชั่วโมงทำให้นักเรียนไม่มีความตั้งใจเรียนเกิดอาการเบื่อ ในวิชาที่พระสอนศีลธรรมสอนกับการวัดผลและประเมินผลไม่ตรงกันจึงทำให้นักเรียนสอบไม่ได้ พระสอนศีลธรรมไม่แจ้งล่วงหน้าให้นักเรียนได้ทราบว่าจะมีการวัดผลและประเมินผลจึงทำให้นักเรียนสอบตกเป็นจำนวนมาก^{๕๑}

พระมหาสมชาย ธมฺมวโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการในโรงเรียน ในเขตภาษีเจริญกรุงเทพมหานคร” พบว่า ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนส่วนใหญ่มีอายุในระหว่าง ๓๑ – ๓๕ ปีสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีวุฒิบัตรธรรมชั้นเอก ประโยค ๑ - ๒ และเปรียญธรรม ๓ ประโยค โดยครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระหว่าง ๓ – ๔ ปีและเคยเข้าร่วมโครงการอบรมวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยคิดเป็นร้อยละ ๘๖.๒ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาความรู้ความเข้าใจในวิชาพระพุทธศาสนาจากสื่ออินเทอร์เน็ตและมีการใช้สื่อทางธรรมชาติในการสอน^{๕๒}

พระสถิต มหาลาภ (ศรีเมือง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น” ผลจากการวิจัย มีดังนี้

โรงเรียนบ้านโนนม่วงเป็นหนึ่งในโรงเรียนวิถีพุทธที่ได้นำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้เยาวชนหรือนักเรียนในสถานศึกษามีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการป้องกันปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดแก่เยาวชน เช่น ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่เน้นการบริหารศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมในด้านต่างๆ กล่าวคือ มีโครงสร้างการบริหารหลักสูตรการเรียนการสอน กิจกรรมการเรียนการสอน

^{๕๑} พระอนุศาสน์ อาภากร (สิทธิสุกุลชัย), “การมีส่วนร่วมของพระสอนศีลธรรมในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนองแคะ จังหวัดสระบุรี, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๕๒} พระมหาสมชาย ธมฺมวโร, “การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและครูประจำการในโรงเรียน ในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ซึ่งทุกกิจกรรมจะเน้นที่ครูผู้สอนและนักเรียนเป็นสำคัญ ตลอดจนมุ่งประเมินผลสัมฤทธิ์แก่นักเรียนในการจัดการเรียนการสอน โดยเน้นให้นักเรียนคิดเป็นทำเป็น หรือเป็นคนเก่งดีและมีสุข นอกจากนี้ครูผู้สอนก็ต้องเตรียมตัวให้พร้อมในการสอน เช่น มีแผนการสอนที่รัดกุม รู้จักการใช้สื่อการเรียนการสอนตัวอย่างเช่นการใช้สื่อการสอนวิชาพุทธประวัติอาจจะใช้เป็นภาพสื่อทางวิทัศน์แผ่นพับ พระพุทธรูปศาสนสถาน เป็นต้น เพื่อให้นักเรียนเข้าใจมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ครูผู้สอนวิชาพระพุทธศาสนาควรมีคุณสมบัติที่เหมาะสม

การสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนบ้านโนนม่วง พบว่า ได้ยึดหลักวิธีการเสริมสร้างศรัทธาแก่ผู้เรียนด้วยการปลูกฝังด้วยโอวาท ๓ คือ ไม่ทำชั่ว ทำแต่ดี ชำระจิตให้บริสุทธิ์ เน้นให้เกิดการเรียนรู้ที่ตัวผู้เรียน และเป็นโรงเรียนขนาดเล็กมีนักเรียนจำนวน ๓๗๒ และผู้บริหารครูสอนจำนวน ๒๐ รูป / คน รวมทั้งครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน นักเรียนส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่บ้านโนนม่วงและบ้านใกล้เคียง แต่ปัญหาที่สถานศึกษาประสบอยู่เสมอ คือ นักเรียนติดเกมส์ ชอบหนีเรียนไปเที่ยวในตัวเมืองขอนแก่น โดยครูและผู้ปกครองเห็นว่าจะต้องร่วมมือกันในการป้องกันและดูแลเอาใจใส่ ครูพระสอนศีลธรรมจึงเป็นที่พึ่งแก่สถานศึกษาในการอบรมให้ความรู้ศีลธรรมแก่นักเรียน ด้วยเหตุนี้ครูพระสอนศีลธรรมจึงมีคุณสมบัติที่ตรงกับสาขาวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อให้ความรู้ต่างๆ แก่นักเรียนอย่างครบถ้วนและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียนในแง่บุคคลแบบอย่าง

ผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนบ้านโนนม่วง พบว่า ผลการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ผลของการจัดกิจกรรมส่งเสริมการสอน ผลการเรียนรู้สู่การปฏิบัติ และผลของกิจกรรมการทำบุญในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนากิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ทำให้นักเรียนได้พัฒนาตนตามหลักพุทธธรรมต่างๆ อย่างใกล้ชิด และต่อเนื่องทำให้มีประสิทธิภาพในการเรียนการสอนดียิ่งขึ้น รู้จักการปรับตัวเข้ากับสังคมและกลุ่มเพื่อนได้ดีรู้จักยับยั้งอารมณ์ฝ่ายอกุศลที่แสดงออกทางกายวาจา เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ไม่ทะเลาะกับเพื่อนๆ ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้ปกครองและชุมชน รู้จักกตัญญูกตเวทีต่อผู้ปกครองและสถานศึกษา ประพฤติตนเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตน มีจิตใจராเริงแจ่มใส มีความเมตตาต่อเพื่อนและคนอื่น รู้จักมารยาทเรียบร้อยดีงามทางสังคมไทยแต่งกายเรียบร้อย มีวาจาสุภาพให้ความเคารพบูชาผู้มีพระคุณรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมายตรงต่อเวลา ลดเลิกสิ่งเสพติดให้โทษซึ่งเป็นเหตุให้เสียทรัพย์สินเสียสุขภาพ^{๘๓}

พระมหาไพฑูลย์ วิบุโล (บุญล้ำเลิศ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ผลการวิจัย พบว่า

๑. ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๗$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านการเรียนการสอน อยู่ในระดับสูงที่สุด ($\bar{X} = ๔.๐๙$) และด้านการสั่งสอนอบรมทางจริยธรรม อยู่ในระดับน้อยที่สุด ($\bar{X} = ๔.๐๕$)

^{๘๓} พระสถิต มหาลาโภ (ศรีเมือง), “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนวิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนม่วง ตำบลศิลา อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม จำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา และระดับผลการเรียน พบว่า ความคิดเห็นของนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ด้านการสั่งสอนอบรมทางจริยธรรม, ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางจริยธรรม, ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาทางจริยธรรม, ด้านการเรียนการสอน ผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมากทุกข้อ ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นจริง จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยทุกข้อที่ตั้งไว้

๓. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พบว่า (๑) ด้านการสั่งสอนอบรมทางจริยธรรม พระสงฆ์ควรเข้าไปจัดกิจกรรมให้มีการอบรมในโรงเรียนมากขึ้น และพระสงฆ์ควรใช้สื่อที่เข้าใจง่ายเพื่อดึงดูดเยาวชน (๒) ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางจริยธรรม ควรจัดกิจกรรมที่สนับสนุนให้เพิ่มมากขึ้น เช่น ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นต้น และควรจัดกิจกรรมให้มีความต่อเนื่อง (๓) ด้านการให้คำแนะนำปรึกษาทางจริยธรรม พระสงฆ์ควรมีการสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น และควรเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นในสาระการเรียนรู้นั้นๆ (๔) ด้านการเรียนการสอน ควรใช้สื่อการเรียนการสอนที่สนับสนุนสาระการเรียนรู้ไม่เน้น เนื้อหาที่เข้าใจยาก^{๘๔}

พระใบฎีกาณัฐพร ชานวฑฒโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม” ผลการวิจัยพบว่า

๑. บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละด้านพบว่า พระสงฆ์มีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. ผลการเปรียบเทียบบทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม โดยจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า พระสงฆ์ที่มี อายุ พรรษา ตำแหน่ง วุฒิการศึกษา สามัญ วุฒิการศึกษานักธรรม วุฒิการศึกษาเปรียญ และประสบการณ์ในการทำงาน แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ .๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ในด้านปัญหาอุปสรรค พบว่า พระสงฆ์ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการที่พระสงฆ์จะเข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขาดการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรของคณะสงฆ์เอง รวมทั้งจากหน่วยงานของรัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประชาชนไม่มีความเข้าใจในการที่พระสงฆ์เข้าไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในที่ต่างๆ อุปสรรคในการให้ความสะดวกแก่พระสงฆ์ในการอบรมหรือในการเผยแผ่มีน้อย ส่วนข้อเสนอแนะ เจ้าคณะผู้ปกครองควรมีการทำความเข้าใจกับหน่วยงานต่างๆ ที่พระสงฆ์จะเข้าไปทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือควรมีการปรึกษา ประชุมเพื่อทำความเข้าใจกันเบื้องต้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการเผยแผ่อย่างเหมาะสมและต่อเนื่องชัดเจน พระสงฆ์ควรทำความเข้าใจกับประชาชน และทำความสนิทสนมเพื่อให้

^{๘๔} พระมหาไพฑูริย์ วิบุโล (บุญล้ำเลิศ), “บทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาจริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

ประชาชนเปิดรับสิ่งที่พระสงฆ์จะมอบให้ และ ควรมีการสนับสนุนอุปกรณ์เพื่อการเผยแผ่ รูปแบบของการเผยแผ่บางรูปแบบ อุปกรณ์มีความจำเป็นอย่างมากในการสื่อสารกับผู้รับการเผยแผ่^{๘๕}

พระครูอรรถธรรมภาณี (นพปฎล คุดตวโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า

๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๕$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า นักเรียนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนในระดับมากทุกด้าน

๒) ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสงฆ์จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล คือ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ปัจจุบันนับถือศาสนา สถานภาพทางครอบครัว ปัจจุบันอยู่โรงเรียน พบว่า นักเรียนที่มีเพศ ระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนพระสงฆ์ที่มียาอายุ ศาสนา และสถานภาพทางครอบครัวต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓) ปัญหาอุปสรรค พบว่า พระสงฆ์บางรูปยังมีการแต่งกายไม่เหมาะสมต่อการเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียน พระสงฆ์บางรูปยังมีการวางตัวไม่เหมาะสมในการเวลานอกคาบบรรยายในห้องเรียน พระสงฆ์บางรูปใช้คำพูดไม่เหมาะสมในขณะที่ทำการเผยแผ่ศีลธรรมให้กับนักเรียน พระสงฆ์บางรูปใช้คำพูดไม่เหมาะสม ในขณะที่ทำการเผยแผ่ศีลธรรมให้กับนักเรียน ปัญหาด้านการเลื่อมใสและการเป็นที่พึ่งของนักเรียน พระสงฆ์บางรูปชอบมั่วสุมกับยาเสพติดและอบายมุข

ข้อเสนอแนะ พบว่า ควรให้หลักสูตรในการอบรมและมอบความรู้ให้กับพระสงฆ์ที่จะเข้ามาเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน ควรมีการชมเชย หรือมอบรางวัลแก่นักเรียนที่มีการประพฤติตัวที่เหมาะสม พระสงฆ์ต้องใช้คำพูด และคำสอนในการเผยแผ่ศีลธรรมให้เหมาะสม พระสงฆ์ควรประพฤติตนให้น่าเลื่อมใสศรัทธาให้มากกว่านี้ จะได้มีความน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น พระสงฆ์ต้องไม่เกี่ยวข้องกับยาเสพติดทุกอย่าง ควรให้หลักสูตรในการอบรมและมอบความรู้ให้กับพระสงฆ์ที่จะเข้ามาเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความสนับสนุนด้านอุปกรณ์การเผยแผ่ และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ^{๘๖}

^{๘๕} พระใบฎีกาณัฐพร จานวุฒโฒ, “บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๘๖} พระครูอรรถธรรมภาณี (นพปฎล คุดตวโร), “บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

พระครูรัตนภทรคุณ (สรุพล อติภโท) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่า

๑. ความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี โดยภาพรวมครู เป็นเพศหญิงมากที่สุด จำนวน ๖๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๗ และอยู่ในสังกัดโรงเรียนจุฬารามราชวิทยาลัยมากที่สุด จำนวน ๓๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๗

สำหรับนักเรียน เป็นเพศหญิงมากที่สุด จำนวน ๑๙๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๘ และอยู่ในสังกัดโรงเรียนจุฬารามราชวิทยาลัยวิทยามากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๒

๒. การเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี พบว่า ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ด้านการเตรียมการสอน, ด้านการดำเนินการสอน และด้านการวัดผลและการประเมินผลการเรียนไม่แตกต่างกัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะของครูและนักเรียนที่มีต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี คือ ความอิสระในการปฏิบัติงานนั้น ถูกจำกัดเวลามากเกินไป ส่วนนโยบายและการบริหารนั้น ผู้บริหารการศึกษาขาดการสนับสนุน ด้านการยอมรับนับถือ จึงไม่มีการยอมรับอย่างแท้จริงและขาดการประสานงานระหว่างผู้บริหาร คณะครู อาจารย์และนักเรียนไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร สื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ และขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ในการเรียนการสอน ครูและพระสงฆ์ขาดการแลกเปลี่ยนเทคนิคการสอน การผลิตสื่อซึ่งพระสอนศีลธรรมมีความตั้งใจอย่างมาก แต่นักเรียนไม่เห็นความสำคัญเท่าที่ควร และปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ขาดการวางแผนการเรียนการสอน การจัดตารางเรียนและการประเมินผล^{๘๗}

พระครูประโชติจันทวิมล (นาม จันทโชโต) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัย พบว่า

๑. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก

๒. ผลการวิเคราะห์การเปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภopakเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จำแนกตามเพศและระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า ไม่แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็พบว่า ไม่แตกต่างกัน อย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

^{๘๗} พระครูรัตนภทรคุณ (สรุพล อติภโท), “ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๓. แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรีที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมด้านนี้เป็นพิเศษ เพราะสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขัน และเร่งรีบ จึงทำให้พฤติกรรมของเด็กได้รับอิทธิพลจากสภาพการณ์ดังกล่าว^{๘๘}

พระครูวิเวกวราภรณ์ (ประสิทธิ์ ชานวโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัย พบว่า

๑) บทบาทของพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๔.๐๕$)

๒) บทบาทของพระธรรมทูตที่มีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พบว่า ครูและนักเรียนที่มีเพศ อายุ ชั้นปีที่ศึกษา / ภูมิภาคการศึกษาแตกต่างกันมีความคิดเห็นต่อบทบาทของของพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ แตกต่างกันอย่างนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนครูและนักเรียนที่มีสถานภาพ จำนวนครั้งที่ฟังธรรม สถานที่ในการฟังธรรม ระยะเวลาในการฟังธรรมมีความคิดเห็นต่อบทบาทของของพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ไม่แตกต่างกันจึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓) ปัญหาและอุปสรรค พระธรรมทูตบางรูป ไม่ค่อยมีการสาธิต หรือการยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เพื่อให้เด็กมีความเข้าใจได้มากขึ้น เวลาในการบรรยายน้อยเกินไป ไม่มีช่วงที่เปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้สนทนาสอบถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในข้อปฏิบัติให้ชัดเจน ขาดสื่ออุปกรณ์ในการนำเสนอประกอบการบรรยาย เพื่อจูงใจให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจมากขึ้น ขาดการใช้วิธีการสนทนาถามตอบปัญหา พระธรรมทูตบางรูปยังขาดการใช้วิธีนำเสนอที่ดี เพราะขาดความรู้ทางธรรมะ ใช้เวลาบรรยายยาวเกินไปทำให้เกิดตึงเครียดแก่ผู้ฟัง

ข้อเสนอแนะ พบว่า ไม่ค่อยมีการยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เพื่อให้เด็กมีความเข้าใจมากขึ้น ควรมีเวลาในการบรรยายให้มากกว่านี้ และควรเว้นเวลาไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้สอบถามบ้างตามสมควร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์การเผยแผ่ และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ ควรมีการสนทนาโต้ตอบกับผู้ฟัง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการเรียนรู้ร่วมกันให้เพิ่มมากขึ้น ควรใช้วิธีการนำเสนอแบบง่าย เช่น เล่านิทานชาดก มาประกอบบ้าง ลดเนื้อหาในการบรรยายลงบ้าง สอดแทรกเรื่องสนุกๆ ขำขันบ้างเพื่อให้ผ่อนคลายไม่เครียด^{๘๙}

^{๘๘} พระครูประโชติจันทร์วิมล (นาม จันทโชโต), “การส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรม นักเรียนโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๘๙} พระครูวิเวกวราภรณ์ (ประสิทธิ์ ชานวโร), “บทบาทพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

พระครูโสภณธรรมวิจารณ์ (ทรงพล อัสภาโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจของนักเรียนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง ผลการวิจัย พบว่า

๑. ระดับความพึงพอใจของนักเรียนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง ในภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ด้านเนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนา ด้านเทคนิควิธีการใช้สื่อการสอน และด้านบุคลิกภาพของพระสอนศีลธรรม อยู่ในระดับมากทุกด้าน

๒. ผลการเปรียบเทียบความพึงพอใจของนักเรียนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่า นักเรียนที่มีเพศแตกต่างกันมีความพึงพอใจต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนนักเรียนที่มีอายุและระดับชั้นต่างกันมีความพึงพอใจต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง ไม่แตกต่างกัน

๓. ผลการวิเคราะห์ปัญหาและข้อเสนอแนะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมใน โรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง

๑) ด้านเนื้อหาสาระของวิชาพระพุทธศาสนา ปัญหา ได้แก่ บรรยายภาคในการสอนไม่ดีและเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาไม่มีความชัดเจน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรจัดเตรียมสถานที่ให้เหมาะสมต่อการเรียนและเพิ่มเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับวิชามากขึ้นด้วย

๒) ด้านเทคนิควิธีการใช้สื่อการสอนของพระสอนศีลธรรม ปัญหา ได้แก่ จอภาพเล็กไป สื่อเก่ามาก อุปกรณ์การสอนเก่า ไม่มีกิจกรรมให้ทำเลย ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรเปลี่ยนจอภาพให้ใหญ่ขึ้น ควรหาสื่อและอุปกรณ์การสอนใหม่ๆ และจัดกลุ่มให้ทำกิจกรรมมากขึ้น

๓) ด้านบุคลิกภาพของพระสอนศีลธรรม ปัญหา ได้แก่ พระสอนศีลธรรมบรรยายคำพูดตรงเกินไป ไม่ค่อยระมัดระวังคำพูด ข้อเสนอแนะ ได้แก่ พระสอนศีลธรรมควรบรรยายธรรมให้สุภาพเรียบร้อยและเหมาะสมกับเด็ก มีความสำรวมกาย วาจา ใจมากขึ้นและควรสอนให้มีความสนุกสนานมากขึ้น^{๙๐}

พระมหาทวีศักดิ์ ปญญาสารโร (เกตเสนา) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี ผลการวิจัย พบว่า

๑) นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า ทุกข้ออยู่ในระดับมาก

^{๙๐} พระครูโสภณธรรมวิจารณ์ (ทรงพล อัสภาโร), “ความพึงพอใจของนักเรียนในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนปาโมกข์วิทยาภูมิ จังหวัดอ่างทอง”, *วิทยานันท์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

๒) การเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานนักเรียน ในเรื่องเพศ อายุ และชั้นเรียน ของนักเรียนซึ่งมีความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา นักเรียนที่มีอายุต่างกัน มีระดับความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา โดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๓) ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะด้านหลักสูตรการเรียนการสอน ครูควรมีความยืดหยุ่นเรื่องหลักสูตร ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน ด้านการใช้สื่อในการเรียนการสอน ครูควรเพิ่มสื่อการเรียนการสอนให้มากและทันสมัย ด้านกิจกรรมส่งเสริมการเรียนการสอน ครูควรมีการจัดกิจกรรมที่ประกอบการเรียนน่าสนใจ และทันสมัยมากขึ้น ด้านการวัดและประเมินผลการเรียนการสอน ครูควรนำผลการเรียนของนักเรียนมาปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น^{๙๑}

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสอนศีลธรรม ที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า พระสอนศีลธรรมมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อโรงเรียนและสถานศึกษาต่างๆ ครูและนักเรียนมีความพอใจกับการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรม ในส่วนของปัญหาและอุปสรรค พระสอนศีลธรรมยังมีจำนวนไม่เพียงพอถ้าเทียบกับจำนวนของโรงเรียน ไม่มีการวางแผนการสอนที่ถูกต้อง ไม่มีความชำนาญในการใช้สื่อการสอน

สรุปได้ว่า พระสอนศีลธรรมที่มีความรู้ความสามารถทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการอบรมสั่งสอนนักเรียน ได้พัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่นักเรียน นักเรียนที่ได้รับการอบรมจากพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเกิดความใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนา คำนึงกับพระภิกษุ ซึ่งเป็นช่องทางที่จะนำไปศึกษาค้นคว้าหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำหลักธรรมทางศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสอนศีลธรรม และผลการศึกษาผู้วิจัยได้สังเคราะห์ประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสอนศีลธรรม เพื่อใช้อธิบายบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ สามารถสรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๒ ดังต่อไปนี้

^{๙๑} พระมหาทวีศักดิ์ ปญญาสารโร (เกตุเสนา), “การจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในโรงเรียนเทพศิรินทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปสังเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพือ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑.	การศึกษา พฤติกรรมเชิง จริยธรรมของ นักเรียน มัธยมศึกษา โรงเรียนเตรียม อุดมศึกษา พัฒนาการ นนทบุรี	พระครูโอภา สนนทกิตติ์	๒๕๕๓	ปริมาณ	(๑) พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ของนักเรียนโดยภาพรวมอยู่ใน ระดับปานกลาง (๒) พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ของนักเรียนโดยภาพรวมพบว่า แตกต่างกันซึ่งไม่สอดคล้องกับ สมมติฐานที่ตั้งไว้ (๓) ข้อเสนอแนะ ครูควรเข้าใจ วัยของนักเรียน ครูควรยืดหยุ่น เวลาในการส่งงาน ให้ทุกคนกล้า ยอมรับผิด การรู้จักเสียสละ การ เชื่อฟังบิดา มารดา ครูอาจารย์ ความกระตือรือร้นในการทำ หน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
๒.	ทัศนคติของ นักเรียนต่อ บทบาทของ พระสงฆ์ในการ ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม นักเรียน ประถมศึกษา สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา ประถมศึกษา ปทุมธานี เขต ๒	พระครูปทุม ศีลาภรณ์ (สำเภาแก้ว)	๒๕๕๔	คุณภาพ	บทบาทที่พระสงฆ์ทุกรูปได้รับ มอบหมายจากองค์สมเด็จพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า คือ มีหน้าที่ ศึกษาเรียนรู้คำสอนให้เกิด ความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติ ตามพระธรรมคำสอนนั้นแล้ว ต้องสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามให้ การอบรม การเผยแผ่เป็นหน้าที่ หลักของพระสงฆ์ ทั้งที่เรียกว่า การเทศน์ แสดงธรรม หรือการ ปาฐกถา ซึ่งประชาชนทั่วไปให้ ความเคารพและสนใจที่จะฟัง สาระที่พระสงฆ์เป็นผู้ให้

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๓.	ศึกษาปัจจัยที่มี ผลต่อความมี จริยธรรมของ นักเรียนโรงเรียน สวนกุหลาบ วิทยาลัย แขวงวัง บูรพาภิรมย์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร	พระวิน ปณฺธโร (ลุนอุบล)	๒๕๕๓	ปริมาณ	(๑) นักเรียนมีพฤติกรรมเชิง จริยธรรมโดยภาพรวม อยู่ใน ระดับปานกลาง (๒) นักเรียนมีพฤติกรรมเชิง จริยธรรมโดยภาพรวม ไม่มี ความแตกต่างกัน อย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับความ เชื่อมั่นที่ ๙๕ % (๓) ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารและ อาจารย์ ควรจะต้องร่วมมือ วางแผนจัดการเรียนการสอน ควรส่งเสริมกิจกรรมการเรียน การสอน หรือกิจกรรมเสริม หลักสูตร
๔.	สภาพแวดล้อมที่ มีผลต่อการ พัฒนาจริยธรรม นักเรียนโรงเรียน จันทร์ประดิษฐา รามวิทยาคม กรุงเทพมหานคร สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา มัธยมศึกษา กรุงเทพมหานคร เขต ๓	พระครูปลัด ไชยวุฒิ อาภาณนโท (ไชยวุฒิ กระถิ่นทอง)	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า โดยภาพรวมมีค่าเฉลี่ยอยู่ ในระดับมาก (๒) ผลการเปรียบเทียบความ คิ ดเห็นนักเรียน โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน (๓) ผลการเปรียบเทียบความ คิ ดเห็นนักเรียน จำแนกตามอายุ โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านก็ พบว่า แตกต่างกัน จำแนกตาม ระดับชั้นเรียน โดยภาพรวม พบว่า แตกต่างกัน เมื่อพิจารณา เป็นรายด้านก็พบว่า แตกต่างกัน

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๕.	ความคิดเห็นของ ต่อการจัดการ เรียนการสอน วิชาพระพุทธ ศาสนาใน โรงเรียน มัธยมศึกษา ตอนต้น สังกัด เทศบาลนคร นนทบุรี	พระครูศรี นนทวัฒน์ นนทา นนทปญโญ)	๒๕๕๔	ปริมาณ	นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการ จัดการเรียนการสอนวิชา พระพุทธศาสนา อยู่ในระดับ มากทุกด้าน ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรปรับปรุงหลักสูตรวิชา พระพุทธศาสนา ให้มีเนื้อหา เหมาะสม ผู้สอนควรศึกษา พระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดความ เข้าใจ ควรให้สอดคล้องและ ครอบคลุมเนื้อหาสาระของ หลักสูตร การจัดกิจกรรมต้อง จัดทำบ่อยๆ มีการประเมินทั้ง ภาคทฤษฎีและปฏิบัติ
๖.	การจัดการเรียน การสอนวิชา พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนมัธยม วัดดาวคะนอง เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร	พระชัยสุภะดี นริสสร	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) ในภาพรวมสภาพการจัดการ เรียนการสอนอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ทุกด้านมีระดับการจัดการเรียน การสอนอยู่ในระดับสูง (๒) ปัญหาและอุปสรรค คือ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้น้อย เนื่องจากครูใช้วิธีการสอนที่ไม่ ค่อยเป็นระบบ ไม่มีการนำสื่อ เทคโนโลยีมาใช้ประโยชน์ เท่าที่ควร กิจกรรมที่ส่งเสริมการ เรียนรู้ของนักเรียนอยู่ในระดับ น้อย (๓) ข้อเสนอแนะ คือ ครูควรใส่ ใจในการสอนให้มากขึ้น ควรมี สื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย ควรมีกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการ เรียนรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น ควรมี การวัดผลและประเมินผลให้ ครอบคลุม

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๗.	ความพึงพอใจ ของนักเรียนที่มี ต่อการจัดการ สภาพแวดล้อม ในโรงเรียนระดับ มัธยมศึกษาตอน ปลาย อำเภอ บ้านสร้าง จังหวัด ปราจีนบุรี	พระมหา ขุนทอง อคคว โร (สนนำพา)	๒๕๕๕	ปริมาณ	ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ ความพึงพอใจ พบว่า โดย ภาพรวม มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับ มาก ผลการเปรียบเทียบความพึง พอใจ พบว่า (๑) นักเรียนที่มีเพศต่างกันความ พึงพอใจที่แตกต่างกันในด้าน กายภาพ (๒) นักเรียนที่มีอายุต่างกันมี ความพึงพอใจที่แตกต่างกันด้าน กายภาพและด้านบริหาร (๓) นักเรียนที่ระดับชั้นต่างกันมี ความพึงพอใจที่แตกต่างกันด้าน กายภาพ ด้านบริหารและด้าน วิชาการ
๘.	การศึกษา เปรียบเทียบการ จัดการเรียนการ สอนวิชา พระพุทธศาสนา ของครูพระสอน ศีลธรรมใน โรงเรียนและครู ประจำการใน โรงเรียน ในเขต ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร	พระมหา สมชาย ธมมวโร	๒๕๕๒	ปริมาณ	ครูพระสอนศีลธรรมส่วนใหญ่มี อายุในระหว่าง ๓๑ – ๓๕ ปี สำเร็จการศึกษาในระดับ ปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีวุฒิ นักธรรมชั้นเอก เปรียญธรรม ประโยค ๑ - ๒ และประโยค ๓ โดยครูพระสอนศีลธรรมในส่วน ใหญ่มีประสบการณ์ในการสอน วิชาพระพุทธศาสนา ระหว่าง ๓ – ๔ ปี และเคยเข้าร่วมโครงการ อบรมวิธีการสอนวิชา พระพุทธศาสนาโดยคิดเป็นร้อย ละ ๘๖.๒ และยังมีการพัฒนา ความรู้ความเข้าใจในวิชา พระพุทธศาสนาจากสื่อ อินเทอร์เน็ตและมีการใช้สื่อทาง ธรรมชาติในการสอน

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๙.	ความคิดเห็นของครูและนักเรียนต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาอำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม	พระครูวรดิตถานุยุต (สังเวศ เวสโก)	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด (๒) ครูและนักเรียนมีความคิดเห็นต่อบทบาทครูพระสอนศีลธรรมโดยรวมไม่แตกต่างกัน (๓) ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า จำนวนครูพระสอนศีลธรรมที่ไม่เพียงพอการเดินทางของครูพระสอนศีลธรรมการจัดเวลาในการเรียน การจัดทำแผนการเรียนการสอน ค่าตอบแทน รวมไปถึงสื่อการเรียนการสอนและการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนของครูพระสอนศีลธรรมที่ยังไม่ทันสมัย
๑๐.	สภาพปัญหาด้านการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษา ราชบุรี เขต ๒	พระครูสมุห์ วิโรจน์ วรมงคล (ใจชื่อ สมบูรณ์)	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) พระสอนศีลธรรมมีความคิดเห็นต่อสภาพปัญหาด้านการสอนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) ปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะ พบว่า ขาดความรู้ในการเขียนแผนการจัดการเรียนรู้อย่างมีความรู้ ความสามารถในการผลิตสื่อประกอบการสอน ไม่มีครูช่วยควบคุมชั้นเรียน ทำให้ควบคุมนักเรียนได้ไม่ดี และไม่มีความรู้ความเข้าใจในการประเมินผลตามสภาพจริง

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๑.	การมีส่วนร่วม ของพระสอน ศีลธรรมในการ จัดการเรียนการ สอน ในโรงเรียน มัธยมศึกษาใน อำเภอหนองแค จังหวัดสระบุรี	พระอนุศาสตร์ อาภากรโ (สิทธิสกุลชัย)	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) ความคิดเห็นของครูและ นักเรียนที่มีต่อการมีส่วนร่วม ของพระสอนศีลธรรมโดยภาพ รวมอยู่ในระดับมาก (๒) ครูจำแนกตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ การทำงานและรายได้ต่อเดือนมี ความคิดเห็นแตกต่างกัน นักเรียนจำแนกตามเพศ ระดับ การศึกษา และผลการเรียนมี ความคิดเห็นแตกต่างกัน (๓) ปัญหาอุปสรรค คือ เนื้อหา เข้าใจยาก ไม่มีการจัดเตรียมการ สอน พระสอนศีลธรรมติด ภารกิจทางวัด พระสอนศีลธรรม มีเวลาน้อย พระสอนศีลธรรมไม่ มีสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย ทางโรงเรียนไม่มีห้องที่จะใช้สื่อ นักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการ จัดทำสื่อ
๑๒.	บทบาทของ พระสงฆ์กับการ พัฒนาจริยธรรม ในโรงเรียน มัธยมศึกษา อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม	พระมหา ไพบุลย์ วิบุโล (บุญล้ำ เลิศ)	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) ความคิดเห็นของนักเรียนที่มี ต่อบทบาทของพระสงฆ์กับการ พัฒนาจริยธรรมโดยภาพรวมทุก ด้านอยู่ในระดับมาก (๒) ผลการเปรียบเทียบจำแนก ตามปัจจัยส่วนบุคคล พบว่า อยู่ ในระดับมากทุกข้อ จึงเป็นการ ปฏิเสธสมมติฐานทุกข้อที่ตั้งไว้ (๓) ข้อเสนอแนะ คือ ควรจัด กิจกรรมที่สนับสนุนให้เพิ่มมาก ขึ้นควรมีการสอนหลักธรรมทาง พระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น ควรใช้สื่อการเรียนการสอนที่ สนับสนุนสาระการเรียนรู้

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๓.	การสอนวิชา พระพุทธศาสนา ของพระสอน ศีลธรรมใน โรงเรียนวิถิพุทธ : กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านโนน ม่วง ตำบลศิลา อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น	พระสถิต มหา ลาโภ (ศรีเมือง)	๒๕๕๓	คุณภาพ	(๑) โรงเรียนบ้านโนนม่วงเป็น หนึ่งในโรงเรียนวิถิพุทธที่ได้นำ หลักพุทธธรรมทางพระพุทธ ศาสนาไปปรับใช้ในกิจกรรม เพื่อให้เยาวชนหรือนักเรียนใน สถานศึกษามีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการป้องกันปราชญ์ ปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดแก่เยาวชน (๒) การสอนวิชาได้ยึดหลักวิธีการ เสริมสร้างศรัทธาแก่ผู้เรียนด้วย การปลูกฝังด้วยโอวาท ๓ คือ ไม่ ทำชั่ว ทำแต่ดี ขำระจิตให้ บริสุทธิ์ เน้นให้เกิดการเรียนรู้ที่ ตัวผู้เรียน (๓) ทำให้นักเรียนได้พัฒนาตน ตามหลักพุทธธรรมได้อย่าง ใกล้ชิดและมีประสิทธิภาพใน การเรียนการสอนดียิ่งขึ้น รู้จัก การปรับตัวเข้ากับสังคมและ กลุ่มเพื่อนได้ดีรู้จักยับยั้งอารมณ์ ฝ่ายอกุศลที่แสดงออกทางกาย วาจา

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๔.	บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐม	พระใบฎีกา ณัฐพร ฐานวุฒโฒ	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครปฐมโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) พระสงฆ์ที่มีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีความคิดเห็นแตกต่างกันจึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ (๓) ข้อเสนอแนะ คือ เจ้าคณะผู้ปกครองควรมีการทำความเข้าใจกับหน่วยงานต่างๆ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการเผยแผ่อย่างเหมาะสมและต่อเนื่องชัดเจน พระสงฆ์ควรทำความเข้าใจกับประชาชน ควรมีการสนับสนุนอุปกรณ์เพื่อการเผยแผ่
๑๕.	บทบาทพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาพระนครศรีอยุธยา เขต ๒	พระครูอรุณ ธรรมาณี (นพปฎล คุดตวโร)	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่ศีลธรรมโดยรวมอยู่ในระดับมาก (๒) พระสงฆ์มีปัจจัยส่วนบุคคลต่างกันมีความคิดเห็นแตกต่างกันจึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ (๓) ปัญหา พบว่า พระสงฆ์บางรูปยังมีการแต่งกายไม่เหมาะสม พระสงฆ์บางรูปยังมีการวางตัวไม่เหมาะสมในการเวลานอกคาบบรรยายในห้องเรียน เป็นต้น ข้อเสนอแนะ พบว่า ควรมีหลักสูตรในการอบรมและมอบความรู้ให้กับพระสงฆ์ที่จะเข้ามาเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียน

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๖.	ความคิดเห็นของ ครูและนักเรียน ต่อบทบาทของ พระสอนศีลธรรม ในโรงเรียนอำเภอ ลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี	พระครูรัตน ภัทรคุณ (สรุพล อดิภท โท)	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) ครูและนักเรียนมีความ คิดเห็นต่อบทบาทของพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียนโดย ภาพรวมครูเป็นเพศหญิงมาก ที่สุด อยู่ในสังกัดโรงเรียนจุฬา ภรณ์ราชวิทยาลัยมากที่สุด สำหรับนักเรียนเป็นเพศหญิง มากที่สุด สังกัดโรงเรียนจุฬา ภรณ์ราชวิทยาลัยวิทยามาก ที่สุด (๒) เปรียบเทียบความคิดเห็น พบว่า ครูและนักเรียนมีความ คิดเห็นต่อบทบาทของพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียนไม่แตกต่าง กัน จึงไม่เป็นไปตามสมมุติฐาน ที่ตั้งไว้ (๓) ปัญหาอุปสรรค คือ ความ อิสระในการปฏิบัติงานถูกจำกัด เวลา ผู้บริหารการศึกษาขาด การสนับสนุน สื่อการเรียนการ สอนไม่เพียงพอ และขาดแคลน วัสดุอุปกรณ์ในการเรียนการ สอน และปัญหาอีกประการ หนึ่ง คือ ขาดการวางแผนการ เรียนการสอน การจัดตาราง เรียนและการประเมินผล

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๗.	บทบาทพระธรรม ทูตที่มีต่อการเผย แผ่พระพุทธ ศาสนาใน โรงเรียน มัธยมศึกษา อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	พระครูวิเวกว ราภรณ์ (ประสิทธิ์ จามวโร)	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) บทบาทของพระธรรมทูตที่มีต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนมัธยมศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับมาก (๒) ผลการเปรียบเทียบ พบว่าครูและนักเรียนที่มีเพศ อายุ ชั้นปีที่ศึกษา/วุฒิการศึกษาแตกต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน ส่วน ครู และ นั ก เรี ย น ที่ มีสถานภาพ จำนวนครั้งที่ฟังธรรมสถานที่ในการฟังธรรมระยะเวลาในการฟังธรรมมีความคิดเห็น ไม่แตกต่างกัน (๓) ปัญหาอุปสรรค พระธรรมทูตบางรูปไม่ค่อยมีการสาธิตขาดสื่ออุปกรณ์ในการนำเสนอประกอบการบรรยาย เพื่อจูงใจให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจมากขึ้นใช้เวลาบรรยายยาวเกินไปทำให้เกิดตึงเครียดแก่ผู้ฟัง สำหรับข้อเสนอแนะ พบว่า ควรใช้เวลาในการบรรยายให้มากกว่านี้ และควรเว้นเวลาไว้ เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้สอบถามบ้างตามสมควรหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้การสนับสนุนด้านอุปกรณ์การเผยแผ่และสิ่งอำนวยความสะดวกด้านอื่นๆ

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๘.	ความพึงพอใจ ของนักเรียนใน การเผยแพร่ พระพุทธศาสนา ของพระสอน ศีลธรรมใน โรงเรียนปทุมมา วิทยาคม จังหวัด อ่างทอง	พระครูโสภณ ธรรมวิจารณ์ (ทรงพล อัสกาโร)	๒๕๕๔	ปริมาณ	(๑) ระดับความพึงพอใจของนักเรียนในภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) นักเรียนที่มีเพศต่างกันมีความพึงพอใจแตกต่างกันส่วนนักเรียนที่มีอายุและระดับชั้นต่างกันมีความพึงพอใจไม่แตกต่างกัน (๓) ปัญหา ได้แก่ บรรยากาศในการสอนไม่ดีและเนื้อหาสาระของพระพุทธศาสนาไม่มีความชัดเจน ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรจัดเตรียมสถานที่ให้เหมาะสมต่อการเรียนและเพิ่มเนื้อหาสาระให้สอดคล้องกับวิชามากขึ้นด้วย ปัญหา ได้แก่ จอภาพเล็กไป สื่อเก่ามาก อุปกรณ์การสอนเก่า ข้อเสนอแนะ ได้แก่ ควรเปลี่ยนจอภาพให้ใหญ่ขึ้น ควรหาสื่อและอุปกรณ์การสอนใหม่ๆ และจัดกลุ่มให้ทำกิจกรรมมากขึ้น ปัญหา ได้แก่ พระสอนศีลธรรมบรรยายคำพูดตรงเกินไป ไม่ค่อยระมัดระวังคำพูด ข้อเสนอแนะ ได้แก่ พระสอนศีลธรรมควรบรรยายธรรมให้สุภาพเรียบร้อยและเหมาะสมกับเด็ก

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๑๙.	การส่งเสริม คุณธรรมและ จริยธรรม นักเรียนโรงเรียน นวมินทราชินูทิศ หอวัง นนทบุรี อำเภอปรางค์กู่ จังหวัดนนทบุรี	พระครูประ โชติจันทวิมล (นาม จันทโช โต)	๒๕๕๕	ปริมาณ	(๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมนักเรียน พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) ผลการเปรียบเทียบการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมจำแนกตามเพศและระดับชั้นเรียนโดยภาพรวม พบว่า ไม่แตกต่างกัน (๓) แนวทางการส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมด้านนี้เป็นพิเศษ เพราะสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ซึ่งเต็มไปด้วยการแข่งขัน และเร่งรีบ จึงทำให้พฤติกรรมของเด็ก ได้รับ อิทธิพลจากสภาพการณ์ดังกล่าว

ลำดับ ที่	ชื่อเรื่อง	ชื่อผู้วิจัย	พ.ศ.	ประเภท งานวิจัย	ผลการวิจัย
๒๐.	การจัดการเรียน การสอนวิชา พระพุทธศาสนา ระดับมัธยมศึกษา ตอนปลายใน โรงเรียนเทพศิรี นทร์ นนทบุรี จังหวัดนนทบุรี	พระมหา ทวีศักดิ์ ปญฺญาสาโร (เกตเสนา)	๒๕๕๖	ปริมาณ	(๑) นักเรียนมีความคิดเห็นต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก (๒) การเปรียบเทียบข้อมูลพื้นฐานนักเรียนโดยภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ๓) ข้อเสนอแนะควรมีความยืดหยุ่นเรื่องหลักสูตร ควรให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการเรียนทั้งในและนอกห้องเรียนควรเพิ่มสื่อการเรียนการสอนให้มากควรมีการจัดกิจกรรมที่ประกอบการเรียนน่าสนใจและทันสมัยมากขึ้นควรนำผลการเรียนของนักเรียนมาปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น

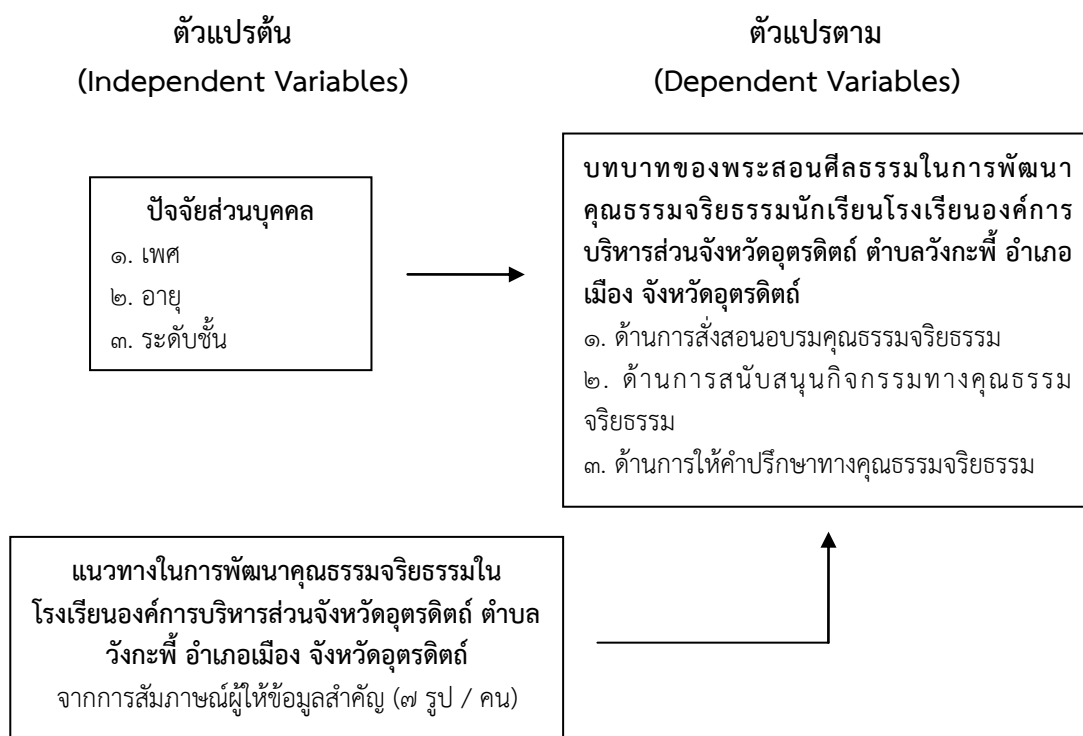
๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในงานวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสอนศีลธรรมกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์” ผู้วิจัยกำหนดมาจากตัวแปรต้นกับตัวแปรตามซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) **ตัวแปรต้น** (Independent Variables) ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย เพศ อายุ ระดับชั้น

๒) **ตัวแปรตาม** (Dependent Variables) ได้แก่ ความคิดเห็นของนักเรียนโรงเรียนที่มีต่อบทบาทพระสอนศีลธรรมในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ทั้ง ๓ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการสั่งสอนอบรมคุณธรรมจริยธรรม (๒) ด้านการสนับสนุนกิจกรรมทางคุณธรรมจริยธรรม และ (๓) ด้านการให้คำปรึกษาทางคุณธรรมจริยธรรม

นอกจากนั้นผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับบทบาทพระสอนศีลธรรมกับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนโรงเรียนองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุดรดิตถ์ ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ จากการสัมภาษณ์ ดังแผนภาพที่ ๒.๑

แผนภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการวิจัย